

MASARYKOVA UNIVERZITA
FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií

Mezinárodní vztahy

T. G. Masaryk a jeho teorie o budoucnosti

Československa v Evropě

bakalářská práce

Kateřina Šubová

Vedoucí práce: PhDr. Vladimír Černý, Ph.D.

UČO: 448929

Obor: MV-EVS

Imatrikulační ročník: 2015

Brno, 2018

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci zpracovala samostatně a s použitím všech uvedených zdrojů.

V Brně dne 29. 4. 2018

.....

Kateřina Šubová

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat PhDr. Vladimíru Černému, Ph.D. za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi věnoval v průběhu zpracování mé bakalářské práce.

Obsah

1	Úvod.....	6
	1.1 Účel a struktura práce	6
	1.2 Metodologická povaha práce	6
	1.3 Použité prameny a literatura	7
2	Geopolitická situace v Evropě	8
3	Situace na území Čech, domácí a zahraniční odboj	11
	3.1 Politický domácí odboj	12
	3.2 Vojenský odboj	14
4	Masarykova politická činnost v zahraničí.....	16
5	Budoucí role Československa v očích Masaryka.....	19
	5.1 Vnitrostátní uspořádání ČSR.....	19
	5.1.1 Budování československého státu.....	19
	5.1.2 Slovenská otázka.....	25
	5.2 Postavení ČSR v Evropě a vztahy s ostatními státy	27
	5.2.1 Německo a „čeští Němci“ na území Československa.....	27
	5.2.2 Rakousko.....	28
	5.2.3 Maďarsko	30
	5.2.4 Polsko.....	31
	5.2.5 Rusko.....	31
6	Budoucnost Evropy v očích Masaryka	32
	6.1 Společnost národů.....	34
	6.2 Středoevropská unie	34
	6.3 Otázka středoevropské federace	36
7	Aktuální role ČR, naplnila se Masarykova vize?.....	37
	7.1 Vnitrostátní uspořádání.....	37
	7.2 Česká republika ve střední Evropě, spolupráce se sousedy.....	38
	7.3 Role České republiky v rámci Evropské unie	41
	7.4 Na Západ či Východ?	42
8	Závěr	45
9	Seznam použité literatury.....	48

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá vizí T. G. Masaryka o budoucnosti Československa. Práce je tedy zasazena z větší části do časového období od roku 1914, kdy Masaryk jako jeden z prvních zahájil odboj proti Rakousku-Uhersku, až přibližně po rok 1920. V práci je na začátku zachycen kontext geopolitické situace v Evropě i na území Čech. Dále je představena Masarykova činnost v zahraničí. Hlavní část práce se poté soustřeďuje na popis toho, jak si Masaryk představoval vnitrostátní uspořádání budoucího státu a také jeho roli v rámci Evropy. Další kapitola je věnována přestavení Masarykovy vize týkající se uspořádání celé Evropy, Společnosti národů, Středoevropské unii a otázce Středoevropské federace. V poslední části je proveden rozbor Masarykových teorií s ohledem na současnou situaci.

klíčová slova: Československo, první republika, T. G. Masaryk, vznik státu, střední Evropa, první československý odboj

Abstract

This bachelor's thesis deals with the T. G. Masaryk's vision about future state, Czechoslovakia. It is set in the period from 1914, when Masaryk, as one of the first ones launched the resistance against Austria-Hungary, to 1920. At first it is observed the context of the geopolitical situation in Europe and the Bohemia territory. Masaryk's activities abroad are also presented. The main part is then focused on describing how Masaryk represented the internal organization of the future state and also its role within Europe. Another chapter is devoted to the reconstruction of Masaryk's vision regarding the organization of the Europe, the League of Nations, the Central European Union and the question of the Central European Federation. In the last part is performed the analysis of the Masaryk's theories with regard to the current situation.

Keywords: Czechoslovakia, first republic, T. G. Masaryk, the emergence of the state, Central Europe, the first Czechoslovak resistance

1 Úvod

T. G. Masaryk byl filozofem, pedagogem, politikem a následně také prvním prezidentem Československa. Vzhledem ke svému postavení, zkušenostem a roli v rámci zahraničního odboje byl osobností, která měla velký podíl na samotném utváření samostatného československého státu a jeho budoucí podobě. Cílem této práce je představení Masarykových vizí o budoucnosti Československa, jeho vnitrostátním uspořádání i jeho roli v Evropě.

1.1 Účel a struktura práce

Tato bakalářská práce pojednává o tom, jak si T. G. Masaryk představoval uspořádání budoucího Československého státu. V úvodu samotné práce budou pro pochopení základních historických souvislostí uvedeny informace o tehdejších geopolitickém uspořádání Evropy. Dále bude následovat kapitola o situaci na území Čech, kde bude stručně nastíněn vývoj zahraničního a domácího odboje. Na to naváže kapitolou o Masarykově činnosti v zahraničí, která bezprostředně vedla ke vzniku samostatného Československa. Posléze již bude následovat ústřední část této práce, tedy popsání budoucí role Československa tak, jak si ji představoval Masaryk. Kapitola bude rozdělena do dvou částí, v jedné z nich se budu zabývat vnitrostátním uspořádáním ČSR, v druhé rozeberu postavení Československa v Evropě. V následující kapitole se budu zabývat teorií Masaryka o celém evropském kontinentu a nastíním, jaký měl postoj ke Společnosti národů, jakou roli sehrál v rámci Středoevropské unie a jak se vyjadřoval k otázce středoevropské federace. Na závěr pak provedu rozbor Masarykových teorií s ohledem na skutečný vývoj československé politiky.

1.2 Metodologická povaha práce

Předkládaná práce je koncipována jako historický výzkum, jenž lze charakterizovat jako výzkumnou metodu deskripce a následného kritického vyhodnocování nashromážděných údajů z primární a sekundární literatury. V rámci historické metody bude používána přímá induktivní metoda, tedy shromažďování faktů skrze studium historických pramenů a literatury, a jejich následné zobecňování. Přímá metoda je kombinována s nepřímou metodou, pro lepší a komplexnější uchopení celého tématu. Dané téma je zpracováno chronologicky, avšak v hlavní části práce, kde je popisována

Masarykova teorie o budoucnosti Československa, jsou témata rozčleněna do podkapitol podle souvislostí. (Hroch 1985, s. 204)

1.3 Použité prameny a literatura

Pro vypracování této bakalářské práce bylo použito několik primárních zdrojů. Ve většině případů šlo o Masarykovy odborné práce, jako je např. *Nová Evropa: stanovisko slovanské, Slované po válce*, či *Světová revoluce za války a ve válce 1914-1918*. Sekundární zdroje tvoří jednak příslušná odborná literatura popisující samotný vývoj vzniku Československého státu, jako je například PROKŠ, Petr. *Politikové a vznik republiky 1914-1918*. A jednak literatura vztahující se přímo k Masarykově pojetí konkrétních otázek, jako např. OPAT, Jaroslav. *Masarykiana a jiné studie (1980-1994)*. V neposlední řadě bylo využito také několik relevantních internetových zdrojů. Většina použité literatury je českého původu, a to především proto, že bylo dané téma nejpodrobněji zpracováno domácími autory.

2 Geopolitická situace v Evropě

S nástupem první světové války se svět polarizoval na dva tábory. Existence dvou aliančních bloků na jednu stranu konflikty tlumila, zároveň však řadu konfliktů vyeskalovala. Vypuknutí války tedy úzce souviselo s rozdělením zemí do těchto dvou aliancí a je jasné, že bez nich by světová válka nikdy nevypukla a nevyvinula se stejným způsobem. (Martel 2016, s. 6) Země se dělily na státy Dohody¹, kterou tvořily Francie a Velká Británie coby kulturně a demokraticky vyspělé státy a Rusko. Proti nim stály Centrální mocnosti², které byly naopak monarchistickými státy s mocí soustředěvanou především v rukou panovníka. (Masaryk 2016, s. 129) Cílem Německa, stojícího v čele Centrálních mocností, bylo ovládnutí většiny kontinentální Evropy. Tomuto plánu mělo nejprve předcházet ovládnutí střední Evropy, ze které německá expanze mohla pokračovat dál. Jedním z hlavních prostředků k uskutečnění německého záměru bylo udržení spojení s Rakousko-Uherskem. Německo se zároveň snažilo vyrovnat se Velké Británii výstavbou válečného loďstva, pomocí něhož si chtělo rozšířit vlastní kolonie v Africe a jihovýchodním Tichomoří. (Prokš 2016, s. 14-15) Německo tak začalo využívat „soft-power“, aby rozšířilo svůj neformální vliv v severní Africe. Některé studie sice tvrdily, že německá zámořská říše nebyla příliš důležitá, zejména kvůli své velikosti a nízké ekonomické hodnotě (výjimkou bylo Togo). Pravdou ale je, že se Německo stalo imperiálním hráčem, jeho zámořské akvizice začaly narůstat a začalo tak soutěžit s Velkou Británií a Francií. Německé kolonie se navíc jevily mnohem významnější kvůli svému umístění v sousedství britských a francouzských držav. (Gerwarth 2014, s. 61) Na německou stranu se v průběhu války přidala Osmanská říše a Bulharsko. Vedle Rakouska-Uherska se tak i Čechy díky své zeměpisné poloze staly důležitou křižovatkou, protože jejich území stálo v cestě uskutečnění německého plánu Berlín-Bagdád³. (Masaryk 1928, s. 43)

Naproti tomu státy Dohody zastávaly v mnoha ohledech program odlišný. Západní mocnosti se i přes všechny své vzájemné rozpory spojily proti expanzivním snahám

¹ Vznik Dohody se datuje v roce 1893, kdy byla podepsána spojenecká smlouva mezi Francií a Ruskem. V roce 1904 byla uzavřena mezi Francií a Velkou Británií tzv. srdečná dohoda a na podobné bázi byla uzavřena smlouva i mezi Ruskem a Británií v srpnu 1907.

² Centrální mocnosti, označovány také jako Trojspolek, tvořily tři státy, Německo, Rakousko-Uhersko a Itálie. Spojenství mezi prvními dvěma státy bylo uzavřeno v roce 1879 (tzv. Dvojspolek), Itálie se přidružila v roce 1882, čímž vznikl Trojspolek. Šlo však o podepsání nové smlouvy, původní smlouva zůstala stále v platnosti.

³ V plánu Berlín-Bagdád se jednalo o železniční dráhu financovanou německým kapitálem.

Německa, a proto lze jejich plán označit jako obranný, zejména vůči evropským státům. Pro Rusko bylo stěžejní prosadit se jako nejsilnější mocnost na Balkáně, obávalo se také německé expanze do Pobaltí, o které carská říše nechtěla přijít. Francie požadovala znovuzískání Alsaska-Lotrinska a chtěla odčinit svou porážku od Pruska z let 1870-1871, zároveň se obávala většího proniknutí Německa do Afriky, které by vedlo k ohrožení francouzských kolonií. Velká Británie chtěla zabránit ovládnutí kontinentální Evropy Německem, především jejího severního a západního pobřeží, které pro ni bylo klíčové. Rovněž pro Británii nepřipadalo v úvahu německé námořní zbrojení spojené s plánem ovládnout Afriku a Střední východ. (Prokš 2016, s. 57) Státy Dohody a Centrální mocnosti však poháněla stejná síla, nacionalismus. Většina historiků označuje nacionalismus jako jednu z nejvlivnějších sil, které formovaly moderní historii, a tedy i průběh první světové války. Dalším fenoménem byl militarismus. V předválečné Evropě měly všechny státy armády tvořené miliony mladých mužů, kteří sloužili v armádě několik let. To svědčí o vojenské síle a připravenosti států a tento příliv sil se dá označit také za jeden z prvků, který válku rozpoutal. S militantní politikou úzce souvisí imperiální expanze, kterou vedly mocnosti. Tento věk se označoval jako velký věk evropské nadvlády, velká část Asie byla ovládaná Evropany, Afrika byla téměř kompletně rozdělena (s výjimkou Habeše a Libérie) a evropské vlády stále usilovaly o získání nových zdrojů a trhů. Nacionalismus, militarismus a imperialismus můžeme považovat za nejvýznamnější příčiny války. (Martel 2016, s. 7-8)

Masaryk prosazoval, že musí dojít k rozdělení Rakouska-Uherska na jeho přirozené národní části. Musí být osvobozeny a sjednoceny menší slovanské národy, Poláci, Čechoslováci, Jihoslované a Malorusové. Bez učinění tohoto kroku by se Němce nikdy nepodařilo zcela izolovat. (Masaryk 2016, s. 129-130) Skutečnost, že se západní svět spojil proti úsilí Německa uskutečnit pangermánský plán centrální Evropy Berlín-Bagdád, svědčí o tom, že ve válce vedle národnostního principu šlo také o společné ideje a kulturu a snahu vytvořit jednotou organizaci celého světa. (Masaryk 1928, s. 43-44)

Sjednocené Německo s Pruskem v čele bylo státem kontinentálním, jeho politika „Drang nach Osten“ se tak uskutečňovala především organizací centrální Evropy, tedy absorpcí Rakouska, Balkánu a Turecka a západních částí Ruska. Důvodem tak silné německé orientace na východ byla bohatost úrodné půdy, kterou nestřežily silné národy. (Masaryk 2016, s. 158) Expanze na východ a myšlenka kontinentální Německé říše byla dlouho snem expanzivních vojenských pravicových radikálů a státních byrokratů, kteří se

zabývali konkrétně otázkou získání polského území a asimilací polské populace. První světová válka byla pro Němce válkou imperiální. Německo chtělo bránit svá stávající území, konsolidovat a rozšiřovat svou říši na východ, do baltských oblastí, na Ukrajinu, do Rumunska a Ruska. (Gerwarth 2014, s. 59-60) Na obou stranách Evropy však existoval pro Němce nepřítel. Nevyřešenou otázkou zůstávalo, kdo byl pro ně větší hrozbou, zda Velká Británie a Francie, či Rusové na východě. Německo mělo oproti Francii a Velké Británii značnou výhodu ve své centralizaci. Moře rozdělující Velkou Británii a Francii mohlo pro obě země znamenat nevýhodu. Na druhé straně Rusko se mohlo zdát zpočátku nepříliš nebezpečné kvůli nedostatku průmyslu a nevzdělanosti lidu, toto nebezpečí se ale dostavilo s postupným vývojem Ruska. Německý plán byl proto jasný, stát se vedle těchto třech velmocí čtvrtou světovou říší. Je důležité zdůraznit, že se Německo nesnažilo pouze vyhranit vůči těmto zemím, naopak, bylo částečně vedeno příkladem světových politik Velké Británie, Francie i Ruska. (Masaryk 2016, s. 158-160)

Jeden stát zaujímal velmi významné postavení ve vztahu k Čechům. Tím státem bylo Rusko. Válka proti tomuto státu se zdála v očích mnohých Slovanů jako rozpor se slovanskou solidaritou a spoluprací. A protože Rusko bylo hlavním protivníkem Rakouska-Uherska, mělo velký vliv na to, jak se bude vyvíjet na budoucí mírové konferenci otázka vytvoření státu, ve kterém budou žít Češi a Slováci. Jelikož v Rusku žila poměrně početná skupina Čechů i Slováků, vypuknutí války vyvolalo u těchto lidí silné protirakouské nálady a postupné vytváření spolků a hnutí usilujících o založení samostatného státu namísto Rakouska-Uherska. Ruští političtí představitelé se k těmto krokům nestavěli odmítavě, avšak oficiálnímu vyslovení podpory na vytvoření samostatného československého státu se vyhýbali. (Galandauer 1992, s. 35-36)

Pozdější svržení ruského carismu roku 1917 znamenalo určitou naději, protože s nastoupením prozatímní vlády se zdálo, že v ruských dějinách poprvé zvítězí demokracie. Západní mocnosti tak doufaly, že nové Rusko povede válku ještě s větším nasazením, a také znamenalo naději pro středoevropské národy usilující o svou samostatnost. (Pichlík 1996, s. 85) Pád carského režimu totiž umožnil stabilizaci československého hnutí a vítězství demokratických sil v Rusku. Čeští i slovenští zajatci získali díky únorové revoluci možnost se zapojit do československého vojenského hnutí. Následný úspěch při nasazení československé brigády na frontě u Zborova počátkem července 1917 znamenal předvstupní krok k vytvoření československého armádního sboru v Rusku a poté k vyslání prvních vojáků do Francie. (Tamtéž, s. 87)

3 Situace na území Čech, domácí a zahraniční odboj

Čechy měly díky své strategické poloze v samém centru Evropy velmi významné postavení. Jak potvrzuje i slavný výrok Otto von Bismarcka – „Kdo ovládá Čechy, je pánem Evropy“. (Masaryk 2016, s. 94) Po stránce hospodářské a finanční byly Čechy často označovány za „perlu Rakouska“. Rakousko totiž zvláště ve svých alpských oblastech nedisponovalo dostatečným výrobním potenciálem a bylo tak odkázané na Čechy, které vyvážely obilí a staly se spolu s Uhrami sýpkou Rakouska. Z hlediska finančního hrály české země také nezastupitelnou roli, protože vyrovnávaly schodek, který vznikl v okolních zemích, kde státní výdaje převyšovaly příjmy. (Masaryk 1919, s. 9-10)

I přes skutečnost, že si byli Češi a Slováci jako národy etnicky blízcí, jejich vztah byl zatížen mnoha rozdíly a rozpory. Hlavní a nejvíce problematický rozdíl se projevoval v oblasti vyspělosti, a to především v politice, byl ale znatelný i v ostatních oblastech. (Stehlík 2009, s. 13-14) K výraznějšímu prohloubení československých vztahů došlo až těsně před první světovou válkou a za vrchol této etapy lze označit založení Slovenské ľudové strany v roce 1913. Významný vliv mělo také posilování vztahů mezi slovenskými a moravskými katolickými činiteli. (Tamtéž, s. 70) Avšak až do vypuknutí první světové války ani jeden z obou národů neuvažoval o zřízení společného státu. Většina Slováků se pokoušela o zlepšení rozvoje svého národa v rámci Uher. Existoval i druhý plán, který se zaměřoval na spolupráci s Ruskem. (Galandauer 1992, s. 9) Českoslovakismus byl tak často na Slovensku považován za výraz kulturní vzájemnosti, a nikoliv za jako na politický termín. (Pichlík 1991, s. 39)

Oba národy, jak Češi, tak Slováci, navíc považovaly habsburskou monarchii za nejvhodnější platformu pro další rozvoj jejich národa, protože bez habsburské nadvlády by je mohly pohlit státy jako je právě Rusko či Německo. K postupné změně tohoto postoje došlo až spolu s vypuknutím světové války. (Galandauer 1992, s. 9) Rakousko-Uhersko bylo v té době vnímáno jako vzorový stát dynastického monarchismu. Kdyby došlo k jeho rozbití, znamenalo by to vyvlastnění nejstarší evropské dynastie s dlouhou historií. I přes různé nesrovnalosti si byly ostatní evropské mocnosti vědomy symbolického významu habsburského dynastismu, který spolu s dalšími vlastnostmi zaručoval habsburské monarchii stabilní místo v Evropě. Rakousko-Uhersko samo o sobě navíc nepředstavovalo hrozbu ani nebezpečného soupeře, dokonce mohlo sehrát neutralizující roli a být stabilizačním činitelem ve střední a východní Evropě. Z těchto důvodů si nikdo před rokem

1914 nedokázal představit nahrazení Rakouska-Uherska jinými státními útvary. (Urban 1982, s. 566) Česká politika v první fázi světové války měla defenzivní charakter a většina hlavní politické reprezentace podporovala zachování Rakouska-Uherska. Jediným člověkem, jenž se už od roku 1914 rozhodl usilovat o opak a pracovat ofenzivně, byl Masaryk. Čeští politici zaujali po vypuknutí války rezervovaný postoj, který však kontrastoval s formální loajalitou vyjadřovanou habsburské monarchii. Postupem času se ale politici začali rozdělovat do dvou táborů. V jednom táboře věřili, že vyhraje Dohoda, druhý počítal s vítězstvím Rakouska-Uherska. Všichni ale jednali v zájmu národa jako celku a přizpůsobili pouze svou politickou taktiku. (Šedivý 2014, s. 164-166)

Rozhodnutí postavit se aktivně proti Rakousku nebylo ani pro T. G. Masaryka snadné. Při jeho uvažování o zahájení odboje proti Rakousku-Uhersku se v Masarykovi ozývala otázka, zda jsou Češi pro odboj opravdu zralí a mají dostatek politicky vyspělých lidí, kteří chápou svůj úkol a zda budou potom schopni si svou svobodu udržet a obhájit. Toto rozhodnutí také velmi záleželo na tom, jak velké šance mají Spojenci na vítězství a zda rozhodnutí postavit se na jejich stranu přinese českému národu svobodu. Při následné analýze evropské situace a odhadu, jak se pravděpodobně bude válka vyvíjet, se Masaryk rozhodl pro tento aktivní odpor proti Rakousku. Aktivně však nešlo proti Rakousku bojovat pouze na domácí půdě, více efektivní byl odboj zahraniční. Hlavním úkolem se tak stalo navázání vztahů s politiky, státníky a vládami států a získání zahraničních spojenců, kteří budou sdílet sympatie pro český národní program. Vedle zahraničního odboje bylo klíčové udržovat spojení s domovem. Bez této komunikace by byl odboj neefektivní, lze ale říci, že pouhá existence zahraničního odboje měla velmi pozitivní a povzbuzující vliv na domácí politiku. (Masaryk 1928, s. 44-45)

3.1 Politický domácí odboj

Jak jsem již zmiňovala výše, bez existence a aktivního působení zahraničního odboje by čeští politici v čele s Masarykem neměli šanci prosadit vznik samostatného československého státu. Tento zahraniční odboj však potřeboval svou politickou domácí základnu, která by zprostředkovávala zprávy o politickém vývoji a také by představovala zázemí pro české politiky, kteří měli zabraňovat všemožným prorakouským vystoupením. Masaryk tak proto ještě před svou emigrací v roce 1914 probral danou situaci s řadou politiků, což mělo za výsledek vznik výboru, který byl později neoficiálně označován jako „Maffie“. Za samotným zformováním tajného výboru stál Karel Kramář, Alois Rašín,

Antonín Hajn a Přemysl Šámal. V čele výboru stál nejdříve Edvard Beneš, po jeho emigraci v září 1915 ho nahradil Přemysl Šámal. Hlavním úkolem Maffie bylo shromažďování a zprostředkování veškerých informací týkajících se politiky a ekonomiky nebo informací vojenského charakteru. To bylo možné díky vybudované zpravodajské síti a tajným kanálům. (Galandauer 1992, s. 17-18) Maffie se tak stala hlavním pojítkem mezi domácí politikou a reprezentací Masaryka v zahraničí a dávala jeho budoucí činnosti širší legitimitu.

Masaryk z emigrace posílal do Prahy jasný vzkaz, „vystoupit a nebát se obětí“. Skutečnost však byla taková, že čeští političtí reprezentanti nebyli vůbec připravení postavit se habsburské monarchii, protože k ní byli stále loajální. I z tohoto důvodu Masaryk považoval za klíčové posílit politickou emigraci a nejvíce ji žádal po Kramářovi. Ten však emigraci odkládal, protože se obával brzkého vpádu ruských vojsk na území českého státu. (Kubů 2015, s. 68) K jeho emigraci pak nikdy nedošlo, protože byl spolu s Josefem Schneiderem v květnu 1915 zatčen a odsouzen za velezradu. Těmito tvrdými tresty, které byly velice časté i v armádě, se rakouští političtí představitelé snažili vyvolat v české společnosti strach. Jelikož se většina české společnosti stavěla k válce odmítavě, snažili se ji tímto zastrašit a paralyzovat. (Tamtéž, s. 76) Postupně došlo k dalšímu zatýkání a většina členů Maffie byla uvězněna. Od konce roku 1915 až do jara 1917 tak byli emigranti bez stabilního politického spojení s domovem, a tudíž i bez vlivu na vývoj české politiky. Zatčení unikl pouze předseda realistické strany dr. Šámal a Antonín Hajn ze státoprávní strany. (Pichlík 1991, s. 144) Když se v září 1915 rozhodl emigrovat Edvard Beneš, znamenalo to v komunikaci mezi Maffií a Masarykem jistý průlom, protože Beneš ztělesňoval kontakt mezi členy Maffie a Masarykem a také vypravoval kurýry. (Kubů 2015, s. 86)

Český svaz, který sdružoval poslanecké kluby z říšské rady a Národní výbor coby nejvyšší politický orgán v českých zemích, prohlásil, že je k habsburské říši naprosto loajální a že bude jednat v zájmu uchování stávající dynastie. To vyvolávalo nedůvěru mezi českou veřejností. Českému svazu se však za jeho vyjádřenou loajalitu nepodařilo získat od vlády žádný ústupek. (Prokš 1998, s. 53) Situace se začala výrazněji měnit s nečekaným a rychlým pádem carského režimu a také po vstupu Spojených států do války v dubnu 1917. Zapojení USA vyvolalo ztrátu odhodlání Rakouska-Uherska pokračovat ve válce, protože vypovězení války habsburské monarchii bylo časem nevyhnutelné (došlo k tomu v prosinci 1917). Vídeň tak byla donucena zmírnit svou proněmeckou politiku a také národní útlak.

Císař Karel si v čele Rakouska-Uherska začal uvědomovat, že největší hrozbou již nejsou státy Dohody, ale lidé, kteří trpí válkou a kteří volají po revoluci. Od jara roku 1917 narůstal počet stávek a demonstrací. Hrozilo, že pokud hlavní požadavek stávkujících lidí, tedy ukončení války, nebude naplněn, bude nadále vzrůstat i odpor k Rakousku. (Tamtéž, s. 55-57)

3.2 Vojenský odboj

Už od počátku považoval Masaryk vedle domácího a zahraničního politického odboje vytvoření dobrovolné československé armády složené ze zajatců a migrantů za nejdůležitější prostředek boje za samostatné Československo. Z tohoto důvodu se zanedlouho po vypuknutí války vytvořila ve Francii dobrovolnická rota s názvem „Nazdar“ bojující následně na západní frontě v rámci Cizinecké legie. Počet vojáků pak postupně narůstal díky přílivu dobrovolníků z rakousko-uherské armády, kteří se dostali do zajetí na Balkáně, v Rusku nebo v Itálii. (Šolle 1993, s. 23) Ve Francii bylo hlavním problémem to, že rakousko-uherské oddíly na západní frontě až do posledního roku války nebojovaly a ve Francii tak žádní vojáci českého původu nebyli, museli se tak čistě spoléhat na vojáky, kteří se do Francie museli svážet z celého světa. Francie toto uvítala zvláště po prvních dvou letech války, protože začala pociťovat nedostatek vlastních lidských zdrojů. Z Ruska tak bylo převeleno asi dva tisíce vojáků, kteří představovali určitou posilu na francouzské frontě. Díky této skutečnosti tak pomalu začala dozrávat otázka založení samostatného československého vojska ve Francii. Rámcová dohoda byla podepsána v srpnu 1917 francouzským prezidentem Raymondem Poincaré po uplynulých vyjednáváních s Edvardem Benešem. Vytvoření autonomní armády znamenalo významný úspěch Československé národní rady a odstartovalo přesun českých a slovenských vojáků a zajatců ze všech koutů světa do Francie.⁴ (Galandauer 1992, s. 29-30)

Velmi důležité je také zmínit československé legie v Rusku, jelikož byly ty nejpočetnější. V srpnu 1914 vznikla jednotka nazvaná Česká družina pod vedením ruských důstojníků. Tuto družinu tvořilo původně 720 mužů, kteří působili v průzkumných a propagačních akcích v rámci ruské armády na frontě, a nebyli tudíž pokládáni přímo za součást bojového útvaru. Spolu se vzrůstajícím počtem dobrovolníků se tato formace rozrostla na Československý střelecký pluk a v roce 1916 dokonce na střeleckou brigádu.

⁴ Češi žijící ve Velké Británii vstupovali do cizinecké legie právě ve Francii, jelikož jejich žádost o vytvoření dobrovolnické legie byla britskou vládou zamítnuta.

(Pichlík 1996, s. 28-30) Právě českoslovenští legionáři v Rusku měli nezpochybnitelný vliv na vznik a mezinárodní uznání Československa a jako nejpočetnější složka československého zahraničního vojska představovali první krok a později jádro samotné armády československého státu. (Galandauer 1992, s. 50) Zlomovou událostí byla úspěšná bitva u Zborova, která se udála 2. července 1917. Československá střelecká brigáda zaútočila v rámci ruské ofenzivy na ukrajinskou obec Zborov a její velký, avšak nečekaný úspěch znamenal výrazný posun v odboji. Vojáci touto úspěšnou akcí obhájili existenci stávajícího odboje a dali i podnět k vytvoření nových československých vojenských jednotek. (Fidler 2003, s. 74-77)

Československý zahraniční odboj na území Itálie byl značně omezen z několika důvodů. Jedním z limitujících faktorů bylo, že Itálie vstoupila do války na straně Dohody až na jaře v roce 1915 a mezi dohodovými mocnostmi byla nejslabším článkem. Na Itálii tak bylo často pohlíženo jako na zemi, která nemůže výrazně ovlivnit celkový výsledek války. Vztah k Italům také ovlivňovaly rozpory, které měly s Jihoslovany, a situaci nezlepšovala ani skutečnost, že v zemi neexistovaly téměř žádné české ani slovenské krajanské kolonie. Z těchto důvodů tak na italské frontě chyběl motiv slovanské sounáležitosti, který hrál důležitou roli například v případě Ruska. Zpočátku války se na italském území nenacházelo mnoho českých nebo slovenských zajatců, jejich počet však stoupl v roce 1916, kdy do Itálie přišla vlna českých a srbských zajatých vojáků. I přesto, že se italská vláda stavěla k emancipačním snahám Čechů zdrženlivě, v roce 1917 se v Itálii podařilo založit Československý dobrovolnický sbor. (Galandauer 1992, s. 51-54)

4 Masarykova politická činnost v zahraničí

Když se Masaryk v prosinci roku 1914 rozhodl emigrovat, rozhodně nepočítal s tím, že se až do konce války domů nevrátí. Opak se stal ale pravdou. Masarykovou první cílovou destinací byla Ženeva, kam se vydal spolu se svou dcerou Olgou. Švýcarsko bylo pro Masaryka poměrně bezpečnou zemí, ze které bylo velmi pohodlné spojení s Rakouskem, Německem, Francií, Itálií i s Čechy, což bylo velkou výhodou. V dubnu příštího roku se Masaryk vydal na návštěvu do Francie a poté do Velké Británie, kde inicioval vydání memoranda pod názvem „Independent Bohemia“. V memorandu objasňoval svůj záměr vytvořit samostatný český a slovenský stát. Masaryk zdůrazňoval historické právo Čech na nezávislost a souběžně upozorňoval na potřebu rozdělení Rakouska-Uherska, protože toto uskupení nebylo schopné v budoucnu zabránit vzniku osy Berlín-Bagdád. Dále se snažil vyvrátit častý argument o neživotaschopnosti malých národů. Na některé otázky však Masaryk doposud neznal odpověď. Problematická byla slovenská otázka a celé spojení Čechů se Slováky, které se neopíralo o ideu historického práva, nejasná byla i forma budoucího státu. Masaryk se v té době klonil spíše k demokratické a konstituční monarchii. Díky tomuto memorandu se Masaryk dostal do popředí politické scény a dokázal zviditelnit českou otázku. (Soubigou 2004, s. 176-178)

Po návratu do Ženevy se Masaryk účastnil vzpomínkových akcí u příležitosti pětistého výročí upálení Jana Husa, kde se rozhodl přednášet. Jeho proslov, kterým se mimo jiné snažil vyjádřit nesouhlas s kroky Rakouska-Uherska, měl velký ohlas a byl vídeňskými novinami označován za vyhlášení války Rakousku. Po osmi měsících se Masaryk rozhodl Ženevu opustit, protože se jeho politická činnost dostala do rozporu se švýcarskou neutralitou. (Tamtéž, s. 180)

Když se k Masarykovi v exilu připojil definitivně Edvard Beneš, kterému v Čechách hrozilo vězení, znamenalo to bezpochyby zlom ve vývoji zahraničního odboje. Proto Masaryk musel učinit klíčové rozhodnutí o dalším směřování svého působení v zahraničí. Rozhodl, že on sám se vydá do Londýna a Beneš se usadí ve Francii. Toto rozdělení měst mělo svou logiku. Beneš díky svému studiu ve Francii ovládal francouzštinu a měl v zemi také mnoho univerzitních kontaktů, které později propojil s těmi politickými. Masaryk se pro Londýn rozhodl také kvůli tomu, že měl přednášet o slovanské literatuře a sociologii na univerzitě King's College. (Kubů 2015, s. 86-87) Masarykův exilový život se tak točil kolem profesorské činnosti na univerzitě a propagační činnosti, která spočívala

v psaní článků, brožur a memorand, s čímž mu pomáhala jeho dcera Olga, která ho doprovázela i do Londýna. (Soubigou 2004, s. 183)

Důležitým výstupem byl dokument, který vyšel 14. listopadu 1915 pod názvem Prohlášení Českého komitétu zahraničního. Tento manifest zahraničního odboje byl podepsán jak Masarykem, tak i Josefem Dürichem, který hrál roli druhého hlavního signatáře. Josef Dürich měl v rámci zahraničního odboje významné místo, protože byl vedle Masaryka jediným poslancem Říšské rady, který odešel do exilu. Jeho význam byl značný především v prvních letech odboje. Dürich působil v carském Rusku, kde bylo prosazování československého programu velmi obtížné. Získat si Rusko na svou stranu však bylo stěžejní, protože bylo jedinou velmocí, která mohla mít bezprostřední zájem na rozbití Rakouska-Uherska. (Dürich 2009, s. 52) Masaryk bral tuto organizaci velmi vážně, protože nerepresentovala pouze zahraniční vládu, ale i zahraniční parlament. Manifest vyjadřoval snahu českého národa vytvořit samostatný československý stát a Masaryk tak vypověděl habsburské monarchii otevřený boj. O necelý rok později, v srpnu 1916, byl komitét transformován do organizace hodnotově významnější, a to do Národní rady, kterou jako její předseda tvořil Masaryk spolu s místopředsedy Dürichem a Štefánikem a generálním tajemníkem Benešem. Sídlem byla určena Paříž. (Kubů 2015, s. 91-92)

Masarykovi se během jeho pobytu v Londýně otevřelo mnoho dveří a tato zlepšující se situace zahraničního odboje neplatila pouze pro Velkou Británii, ale i pro Francii. Za zlomové lze označit setkání Masaryka s tehdejšími ministerským předsedou Briandem, které proběhlo v únoru 1916. Při tomto setkání sehrál klíčovou roli Štefánik, který měl francouzské státní občanství a pomáhal Masarykovi zprostředkovat kontakty na významné francouzské politiky. Masaryk hodnotil setkání velmi kladně a věřil, že Brianda v otázce vzniku československého státu získal. (Tamtéž, s. 93-94) Situace se výrazně změnila spolu s únorovou revolucí v roce 1917. Když se o ní Masaryk dozvěděl, bylo mu jasné, že cesta do Ruska je neodkladná. Dobře si totiž uvědomoval, že bez zformovaného vojska nebude mít šanci obhájit nárok na vznik samostatného státu. Masarykovým cílem tak bylo vytvoření československé legie, což se mu nakonec po roce stráveném v Rusku zmítaném revolucí podařilo. (Soubigou 2004, s. 186-187)

Do Spojených států přijel Masaryk 1. května 1918. Důvodem, proč se nevydal do Ameriky dříve, byla přílišná izolace a neutralita země. Proto se Masaryk zpočátku soustředil na evropské spojenecké mocnosti. Americký prezident Wilson navíc až do poloviny roku 1918 nepovažoval rozpad Rakouska-Uherska za vhodný, protože Rakousko

znamenal hlavní protiváhu vůči Německu. Až později si uvědomil, že osud Rakouska úzce souvisí s osudem Německa a nemůže tudíž podporovat mír založený na statusu quo, který by byl vítězstvím pro Rakousko. (Soubigou 2004, s. 203-205) V době, kdy Masaryk přijel do USA, však nebylo doposud nic rozhodnuto, a proto si Masaryk nejdříve snažil získat novináře, poslance a vysokoškolské profesory. Důležité bylo i to, že si Masaryk udržoval blízké vztahy s ostatními slovanskými menšinami. Když byl pak pozván 19. června 1918 do Bílého domu, mnoho lidí z Wilsonova okolí se mu již podařilo přesvědčit. Masaryk našel nakonec porozumění i s Wilsonem, který 2. září 1918 de facto uznal československou vládu. (Tamtéž, s. 210-212)

5 Budoucí role Československa v očích Masaryka

5.1 Vnitrostátní uspořádání ČSR

5.1.1 Budování československého státu

Pro Masaryka bylo vždy klíčové rozlišovat mezi třemi kategoriemi – občanem, společností a státem. Lidé jsou v porovnání se státem skutečnosti dané od přírody. Jsou proto považovány za hodnoty trvale určené. Zatímco stát jako politická moc je vytvořena lidmi, tudíž není pevně a navždy určena a není absolutní. Státy mohou zanikat a vznikat nové, zatímco společnost lidí se v určitém smyslu vyvíjí, ale ve své podstatě přetrvává. Masaryk zastával názor, že stát nesmí být jedinou ani hlavní společenskou silou. Stát coby instituce vytvořená a spravovaná lidmi může společnosti prospívat, ale může jí také škodit. Na samotnou existenci státu pohlíží jako na nutnost, která je ve své podstatě negativní. Od tohoto Masarykova postoje se dále odvíjí i jeho chápání funkcí státu. Stát by podle něj měl zasahovat do činnosti a života jednotlivce i společnosti jako celku co nejméně, měl by spíše vytvářet podmínky pro to, aby každý jednatel mohl co nejvíce vládnout sám a podílel se sám na správě státu. (Opat 1994, s. 116) Existuje několik důležitých známek národa, jako jsou mravy, obyčeje, pověry, národní pověsti, historie, náboženství, kraj, avšak dle Masaryka ani všechny tyto známky dohromady nejsou tak důležité, jako je jazyk. Náboženství se totiž vlivem většího poznání lidí může změnit, stejně tak území státu vlivem stěhování. Pokud ale jazyk národu přetrvá, národ zůstává. (Voráček 2001, s. 43-44)

Masaryk sám sebe v mládí nepovažoval za radikála, ani politicky, ani co se národnostních otázek týče. V pozdějším období se to ale změnilo a politicky se stal více radikálnějším. Tato radikalizace se však neprojevila až do začátku první světové války. Ještě v roce 1910 prohlašoval, že „velké Rakousko dovede vzniknout jen svobodou, pokrokem a demokracií“. Když Rakousko za čtyři roky neslo podíl na vyvolání světové války, Masarykovo vnímání Rakouska se změnilo a v jeho očích se stalo spojencem pangermánského expanzionismu, zradilo svou funkci v evropském systému, což v Masarykovi vzbudilo revolucionáře. (Voráček 2001, s. 46-47) Masaryk věděl, že pokud má malý stát uspět, musí si zvolit jasnou taktiku. Malé národy byly často toho názoru, že se musí uchýlovat i k násilí, které vyváží velikost státu. Masaryk byl ale proti, nechtěl postupovat jako ostatní, neměl však ani v úmyslu být pasivní, chtěl zvolit cestu aktivní, cestu práce. (Masaryk 1937, s. 28-29)

Masaryk si byl plně vědom, že budoucnost Československa jako mnohonárodnostního státu se bude odvíjet od toho, jak se s ním ztotožní Češi a Slováci jakožto státněpolitický subjekt, ale především zda ho přijmou za svůj i národnostní menšiny, Němci, Poláci, Maďaři, Rusíni a Židé. Masaryk se poučil z vývoje Rakouska-Uherska, které podle něj selhalo v úloze spravování vztahů mezi jednotlivými národy a národnostmi na principu svobody. Proto věděl, že prosperita mnohonárodnostního státu, jako bylo Československo, závisí na tom, jak vedle sebe jeho národy dokážou žít. Od samého počátku se tedy Masaryk ve funkci hlavy státu snažil postupovat jinak. Kritizoval a pokoušel se zabránit projevům jak hegemoniálního nacionalismu Čechů coby hlavního státního národa, tak i separatistickým tendencím národnostních menšin, které ohrožovaly stabilitu státu. (Opat 1994, s. 137)

Pokud jde o úvahy o budoucí ústavě československého státu, Masaryk se většinou pohyboval v rovině teoretických požadavků na filozofické úrovni. Více konkrétně se utváření ústavy věnovat nemohl, protože mu k takové práci chybělo odpovídající právnické vzdělání. Byl však toho názoru, že žádná ústava, ani jiná kodifikace nemůže zaručit demokracii, pokud se občanům nedostává patřičného vnitřního postoje. Ústava a zákony navíc nesmějí zaostávat za neustálým vývojem poměrů a musí se jim přizpůsobovat. Proto Masaryk věnoval pozornost potřebě konsenzu založeného na etice, který má spolu s institucionálním jádrem tvořit základ demokratického státu. (Hain 2006, s. 69) „Demokracie je vládou lidu, ale není žádné vlády bez poslušání a kázně.“ Společnost tedy potřebuje řád a politické disciplíny a musí fungovat v rámci platné ústavy. (Tamtéž, s. 86)

Ukotvení práva podle Masaryka vyplývá z mravnosti a kodifikace právních názorů utváří zákon. Masaryk vždy dělal rozdíly mezi zákonem a právem, tedy mezi právem správným a pravým právem. Každé právo je vždy pokus o to pravé právo. „Je ovšem správné, že každý zákon má mnoho nedokonalého a mnoho bezpráví. Pozitivní, psaný zákon a vládní nařízení nejsou totožné s právem a se spravedlností. Právě proto se všude a odjakživa bojuje ve jménu práva proti násilnosti“. (Hain 2006, s. 82) Přirozené právo představuje etický ideál, zatímco pozitivní právo ztělesňuje právní skutečnost. K dosáhnutí shody dojde, až zákon a právo splyne v jedno. Spravedlnost je v očích Masaryka ústřední pojem, který tvoří podstatu státu a tato spravedlnost je pro Masaryka zaměnitelná s významově stejným pojmem, humanitou. Masaryk přirozené právo zdůvodňoval eticky s poukazem na sociologická fakta, ne nábožensky, jako tomu bývalo ve středověku. Etika

je pro něj ale bez náboženství nemyslitelná, rozlišuje však mezi etikou, která upravuje vztahy mezi lidmi a náboženstvím, které pojednává o vztahu člověka k bohu. (Hain 2006, s. 82-84)

Vytvoření demokratických základů v nově vzniklém státě a poté jejich udržení nelze dosáhnout bez dvou zásad, bez vůle k demokracii a bez vzdělávání k demokracii. Toto si Masaryk velmi dobře uvědomoval při formulování textu Washingtonské deklarace. A tak po přijetí zákona o pořádku obecných voleb, který zakotvoval všeobecné volební právo, byl přijat další zákon o lidových kurzech pro občanskou výchovu. Masaryk jako hlavní argument pro přijetí zákona uváděl, že v demokratické republice nelze svěřit hlasovací lístek do rukou nevzdělaných lidí. Je nutné, aby se stát ujal lidové výchovy, seznamoval občany s československým ústavním a správním právem a poskytoval také výklad o oblasti hospodářské, sociální, zdravotní a dalších. (Kohnová 2001, s. 20-21)

Pojmu demokracie se Masaryk celý život velmi věnoval. Opět kladl důraz na eticko-náboženské zdůvodnění demokracie a demokracii považoval za formující princip ústavního systému. Její vládní formou se primárně nezabýval. „Demokracie není pouze formou státní, nýbrž také metodou všeho veřejného a soukromého života, je názorem na život; Podstata demokracie je shoda lidí, jejich mírné obchodování, láska, lidskost. Úspěšná politika, domácí i zahraniční, uvědomělé politické vedení předpokládá souhlasnost občanů v hlavních názorech a o hlavním směru politického počínání.“ (Brabec 2002, s. 160) Podle Masaryka v demokratickém státě nejde už pouze o panování, ale o správu a samosprávu a o harmonizaci všech státoporných sil ve státě. (Masaryk 1928, s. 504)

Masaryk často používal pojem demokratismus, který chápal jako postoj, který spočívá v úctě jedince k sobě samému i ostatním lidem a prostupuje tak všemi oblastmi lidského života. „Demokratická organizace společnosti chce být v podstatě mutualistickou federací společenských organizací a jejich individuí.“ Pro Masaryka tedy demokracie neznamena pouze politický systém, ale také názor na život a na svět. Díky tomuto pojetí demokracie byla československá demokracie první republiky celkem úspěšná ve srovnání s ostatními evropskými demokraciemi, které ztroskotaly. (Hain 2006, s. 113-114)

Další významný pojem, parlamentarismus, Masaryk chápal nejen jako zastupitelský systém, ale také jako parlamentní vládní systém, jako ústavní a zákonodárnou svrchovanost lidového zastupitelstva, které je zvoleno ve všeobecných a rovných volbách, na jehož důvěře závisí vláda. (Tamtéž, s. 131) Je důležité zmínit, že hlasování za první republiky

bylo všeobecné, tajné a rovné. Ženy byly rovny mužům, jak politicky, tak sociálně i kulturně. V dané době však hlasovací právo žen nebylo samozřejmostí. Ani v tradičně demokratické Francii neměly ženy ve dvacátých letech volební právo, ženy ve Švýcarsku ho na federativní úrovni získaly dokonce až v sedmdesátých letech. Velkou zásluhou na tom, že ženy v Československu získaly hlasovací právo už od roku 1920, měl právě Masaryk. (Brabec 2002, s. 156)

Masaryk si uvědomoval mnohé stinné stránky parlamentarismu, jako je nedostatek odborně způsobilých poslanců, většinový princip, stranická roztržičnost. Dle Masaryka všechny tyto nedostatky parlamentu plynuly z nedostatku voličů. Viděl velký problém v nevzdělanosti lidí, protože politicky nevzdělaní lidé nevědí, jak rozhodovat o svém vlastním osudu. „Lid bezprostředně neví, co chce. Parlament se tedy nemůže omezit na to, že bude tlumočit nejasně neurčitou vládu lidu. Parlament musí vůli lidu teprve samostatně tvořit.“ Proto Masaryk tak často mluvil o potřebě vzdělanosti lidí coby voličů. (Hain 2006, s. 140-141) Masarykovi se jevila jako ideální přímá demokracie, byla to však podle něj utopistická představa. Proto uznával parlament jako nejvhodnější instituci. Upozorňoval však, že parlament a jeho vláda nesmí vládnout po starém způsobu, ale že si musí být vědom i autority, která byla jim delegována voliči. Co se týče přímé demokracie, byl ochoten diskutovat jen o některých stránkách, které vnímal jako určité obohacení demokracie zastupitelské. (Masaryk 1928, 504-505)

V souvislosti s parlamentem je potřeba zmínit i roli vlády. Masaryk nešel tak daleko, aby požadoval smíšený, parlamentně-prezidentský vládní systém. Rozhodně ale nechtěl, aby byly prezidentovi svěřeny pouze reprezentační funkce. To se však v prozatímní ústavě stalo. Na Masarykovo přání byly prezidentské pravomoci posíleny, na což navázala ústava z roku 1920, která usilovala o rovnováhu mezi parlamentem a exekutivou. Návrh vycházel z francouzské ústavy, sám Masaryk si přál střední cestu, mezi postavením prezidenta USA a mezi francouzským prezidentem. (Hain 2006, s. 183-184) V ústavě byla zakotvena také věková hranice prezidenta, která byla na přání Masaryka poměrně nízká, a to 35 let⁵. Tato hranice byla platná i ve Spojených státech a v době schvalování ústavy odpovídala také věku Edvarda Beneše, kterého Masaryk považoval za politika, který jednou bude schopen zajistit pokračování demokratického fungování republiky. (Brabec 2002, s. 157)

⁵ Věková hranice poslance byla určena na 30 let, senátor musel být občan minimálně 45letý.

Vedle parlamentního systému považoval Masaryk tři instituce jako zásadní pro chod republiky. Šlo o školství, policii a armádu. Ve vývoji školství viděl vývoj demokracie, škola dle Masaryka představovala jeden z pilířů demokracie a upevnění demokracie lze dosáhnout především šířením vzdělání. Proto prosazoval, aby se na vyučování mnohem více myslelo a do školství bylo vkládáno mnohem více prostředků. (Soubigou 2004, s. 240-241) Policie představovala citlivou oblast. Masaryk považoval za nutné, aby se v demokratickém státu policejní ředitelství přetransformovalo od základu, a aby došlo i k ideovému převratu jak navenek, tak také zevnitř. Za vzor demokratické policie považoval londýnské policisty, které jako instruktory pozval v dubnu 1920 do Prahy, aby přispěli k přiblížení se československé policie k té londýnské. Co se týče armády, je třeba zdůraznit, že Masaryk nebyl úplným pacifistou, chtěl však i do armády vnést demokratičnost. Po vzoru Švýcarska navrhoval založení národní gardy, která by nahradila vojsko, což se však nikdy neuskutečnilo. Demokratická armáda je podle něj armádou myslících vojáků a důstojníků. Aby bylo možné tohoto dosáhnout, je třeba, aby se důstojníci v mírových dobách vzdělávali a mohli pak sami vojáky učit a být pro ně vzorem. (Tamtéž, s. 142-144)

5.1.1.1 Československo jako republika či monarchie?

Československo vzniklo nakonec jako republikánská demokracie, avšak zpočátku to vypadalo zcela jinak. Republikánský stát znamenal pro Masaryka vrchol rostoucí demokratizační tendence, který měl umožnit to, aby stát mohl být věcí každého občana. Masaryk však demokracii automaticky neztotožňoval s republikou, a naopak monarchie s ní nemusela být bezpodmínečně v rozporu. (Hain 2006, s. 115) V tomto ohledu se Masaryk ztotožňoval s postojem Karla Havlíčka, který konstatoval, že: „Rovněž tak jako republika nezaručuje ještě svobodu, není také demokracie již nepřítelkyní monarchie. Chceme-li ve státnictví vystavit naproti sobě dva odporné póly, musíme k tomu vzít demokracii a aristokracii.“ (Tamtéž, s. 118)

Pro Masaryka tak demokraticky utvořená monarchie neznamenal žádný rozpor. Velkou roli hrála také skutečnost, že v dané době byla velká většina evropských států monarchiemi. Masaryk se sice k monarchismu vyjadřoval negativně, označoval ho za součást aristokratismu, je však důležité vědět, že Masaryk nemluvil o moderním monarchismu, ale historickém. Nelze tedy říct, že by Masaryk odmítal monarchii jako takovou, odmítal především jen monarchii kontinentálně-evropského typu, zvláště tu rakouskou. Naopak velmi obdivoval konstituční monarchii Velké Británie, které přisuzoval

mnohem větší míru demokratické svobody než Francii coby republiky. Masaryk se však omezoval pouze na území Velké Británie, její působnost v koloniích nebral v potaz.

Na základě Masarykova filozofického přesvědčení lze říci, že směřoval více k republikánskému zřízení státu. To se však projevilo až v posledních měsících vyjednávání o budoucím uspořádání československého státu. Masaryk monarchii považoval za historicky dané východisko novodobého demokratického vývoje. To, že demokracie a republika představují vyšší stádium politického vývoje, prohlásil až po roce 1918. (Tamtéž, s. 119-121) V době první světové války se však Masarykův postoj mohl zdát poměrně nezřetelný, protože v otázce formy státu ještě stále neměl jasno. Tato nejistota plynula i z toho, že si Masaryk nemohl být jistý tím, jaká forma státu půjde snadněji prosadit u Spojenců. Prvek nejistoty však v té době neškodil, byl spíše naopak výhodou, neboť názory na státní uspořádání se v rámci exilového hnutí velmi lišily, a proto Masaryk musel často dělat ústupky a kompromisy. Jedním z těchto ústupků bylo i prohlášení z prosince 1914. Na základě jasné většiny hlasujících pro monarchistické zřízení, „československé království“ mělo s Ruskem hraničit a samotné Rusko ho mělo i trvale obsadit, aby jej mohlo chránit proti Rakousku. Připustit, aby nově vzniklý stát ovládalo carské Rusko, Masarykem tolik kritizované⁶, nebylo Masarykovi příjemné. Zdůrazňoval, že na trůn československého státu by neměl usednout Rus, ale příslušník některého západoevropského rodu.

V memorandu Independent Bohemia Masaryk psal o tom, že jsou Čechy projektovány jako monarchie, a že republika je zastávána jen několika radikálními politiky. Sám Masaryk se otevřeně nevyjádřil, na jaké straně stál on, jeho názor se však kryl s menšinovou skupinou. Republiku jako státní zřízení však veřejně neprosazoval, respektoval většinové monarchistické smýšlení Čechů, a i přes své výhrady k Rusku konstatoval, že většina Čechů jsou rusofilové a ruská dynastie Romanovců se těší velké popularitě. V dalším memorandu, které v roce 1916 sepsal pro francouzskou vládu, byly podobné formulace, jedna byla však oproti předchozímu memorandu navíc, a to možnost republikánského režimu, který byl sice podporován pouze radikály, postupně ho však začalo podporovat stále více lidí. Za republiku se však Masaryk stále nepostavil, ještě téhož roku na poradě s představiteli exilu mluvil o popularitě ruského panovnického rodu v Čechách, ale pro případ, že by se trůnu Romanovci zřekli, mluvil Masaryk o náhradních

⁶ Této kritice se Masaryk věnoval především ve svém díle Rusko a Evropa, kvůli kterému byl Masarykovi zakázán carskou vládou vstup na ruské území.

dynastiích, anglické, dánské nebo italské. (Hain 2006, s. 125-127) To se však změnilo v polovině roku 1917. V kyjevském proslavu Masaryk otevřeně prosazoval republiku, říkal zároveň, že republikánský stát je jeho přáním. Situaci definitivně vyřešila Masarykem vítaná únorová revoluce, která přivedla pád carismu.

Když se 26. října 1918 v Ženevě sešli představitelé zahraničního hnutí, nebyla otázka uspořádání státu stále vyřešená. Většina se klonila k republice, nechtěli se však ideově střetnout s představou Spojenců, byli ochotni přijmout monarchii⁷ jako nutnou cenu za samostatnost. Nakonec však vyšlo najevo, že žádné závazky vůči Spojencům neexistovaly a že se delegace shodly na republice i na jejím prvním prezidentovi. (Tamtéž, s. 128-129)

5.1.2 Slovenská otázka

Slovenská otázka byla pro Masaryka otázkou praktickou a politickou. Sám Masaryk se považoval za Slováka, jelikož jím byl jeho otec. Proto Masaryk učil slovenštinu i své děti a vedl svou rodinu k česko-slovenské tradici. (T.G. Masaryk a střední Evropa 1994, s. 29-30) Když Masaryk mluvil o Čechách a Slovácích, používal přitom jednotné označení „náš národ“, zřídka pojem „Čechoslováci“, myslel tím tak vždy národ politický. Chtěl vždy zachovat osobitou etnicitu obou národů a byl toho názoru, že spojení Česka a Slovenska může proběhnout pouze politicky, kulturně a jazykově je spojovat nechtěl, o tom měly rozhodnout až další generace. (Opat 2006, s. 42) Masarykovo chápání vztahu mezi Čechy a Slováky dobře vystihuje českoamerický historik Jiří Kovtun: „Dvě dosud potlačované a těsně příbuzné národní skupiny se měly spojit, aby obě měly lepší vyhlídky odstraňovat dosavadní následky i možné budoucí hrozby germanizace a maďarizace.“ (Šolle 1993, s. 41-42)

Tento Masarykův postoj se dále projevoval v jeho vnímání významu administrace a samosprávy v mnohonárodnostním státě. Chtěl vytvořit opravdu demokratickou samosprávu, která měla být prostředkem pro rozřešení národnostní otázky. A protože je stát smíšený, a to nejen po stránce národnostní, ale i sociální, nelze ho přímočaře rozdělit. V administraci a samosprávě viděl podstatu demokracie, která není panováním, ale prací k zabezpečení spravedlnosti. (Opat 2006, s. 42-43)

⁷ Pro některé politiky byla monarchie stále ideálním zřízením, nejvíce ji podporoval Karel Kramář.

Významným zlomem pro Slováky bylo, že se v novém státě konečně zbavili akutní hrozby totální maďarizace. Masaryk nikdy nechtěl, aby bylo Slovensko pohlceno Českem a „počeštěno“, usiloval o to, aby byla budována komplexní síť národního školství a Slovensko se tak mohlo samo rozvíjet a budovat si vlastní inteligenci. (Opat 2006, s. 76) Slovenské školství bylo v Uherském království od roku 1907 úplně zrušeno⁸. Během několika let od vzniku Československa bylo na Slovensku vybudováno přes 2600 nových národních slovenských škol, 80 měšťanských škol a 30 středních škol. V roce 1919 také vznikla první slovenská univerzita v Bratislavě. (Masaryk 1923, s. 11) Slovenština se stala na celém území státu oficiálním jazykem. Díky československému státu v čele s Masarykem se tak Slovensko mělo šanci plně slovakizovat a začít si také otevírat cestu mezi moderní evropské národy. (Opat 2006, s. 77)

5.1.2.1 Pittsburská dohoda

Podepsání Pittsburské dohody v květnu 1918 znamenalo pro Masaryka získání „dokladu“ o tom, že Češi a Slováci spolu chtějí žít v jednom státě. Bez této dohody by nemohl demonstrovat jednotu zájmů obou národů. Z právního hlediska šlo pouze o doporučení nějakého řešení a dohodu, ne právoplatné rozhodnutí. Pro Masaryka Pittsburská dohoda i přesto znamenala důležitý dokument, kterým mohl argumentovat před oficiální politikou USA i před americkou veřejností.

Význam dohody a její výklad se však velice lišil. Pro slovenské signatáře znamenala tato dohoda jakousi Magnu chartu slovenského národa, zatímco pro Masaryka to byl jen dokument, který mu měl umožnit úspěšné splnění mise v USA. (T.G. Masaryk a střední Evropa 1994, s. 33) Klíčová věta, která v budoucnu způsobila řadu sporů, zněla: „Slovensko bude mít svou vlastní administrativu, svůj sněm a svoje soudy.“ V Pittsburské dohodě však bylo současně uvedeno, že „podrobná ustanovení o zřízení česko-slovenského státu se ponechají osvobozeným Čechům a Slovákům a jejich právoplatným představitelům“. (Šolle 1993, s. 39-40) A proto i Masaryk chtěl o vnitrostátním uspořádání státu rozhodovat až doma a toto rozhodnutí měla učinit právě domácí politická reprezentace. Dalším hlavním důvodem byla skutečnost, že američtí občané českého či slovenského původu neměli právo rozhodovat o definitivním zřízení československého státu. Američtí krajané pouze doporučili budoucím občanům nového státu vybudování demokratického zřízení po vzoru USA. Nelze tedy o Pittsburské dohodě mluvit jako o

⁸ Existovaly pouze církevní slovenské školy.

základním kamenem slovenské státnosti, ale spíše jako o historickém dokumentu s doporučujícím charakterem bez nároku na jakoukoliv právní relevanci. (Blížkovský 2014, s. 54-55)

5.2 Postavení ČSR v Evropě a vztahy s ostatními státy

Udržení bezpečnosti v meziválečné Evropě mohly podle Masaryka garantovat pouze státy demokratické. A jak se na aktivním vytváření a udržování bezpečnosti mělo podílet Československo? Podle Masaryka bylo zásadní, aby byla udržována aktivní a „pozitivní“ politika vůči všem sousedům Československa, především vůči Rakousku a Německu, které vnímal jako nejvíce klíčové partnery. Ve vztahu k Rakousku vždy podporoval zachování samostatného republikánského státu a myšlenku jeho anšlusu k Německu jednoznačně odmítal, protože ji vnímal jako nebezpečnou nejen pro Evropu, ale i pro samotné Rakousko. (Opat 1994, s. 141)

Když se Masaryk vracel po válce do Československa, nového multinacionálního státu, stál před výzvou, která nebyla nijak nová. Masaryk se vracel ke starému problému, ale do nové situace, nových hranic a nového státu v Evropě. Výzva pro Masaryka spočívala v tom, zda dokáže v novém politickém útvaru to, co už nebyla schopná učinit politika v zaniklé monarchii. O tomto svém úkolu Masaryk mluvil den po návratu domů, 22. prosince 1918 v poselství Národnímu shromáždění. Výstavbu demokratického Československa chápal jako součást něčeho mnohem širšího, reorganizace východní Evropy a vyřešení východní otázky vůbec. Reorganizací východní Evropy rozuměl Masaryk vyřešení existenční otázky všech malých národů. Dříve tyto pokusy o reorganizaci ztroskotaly, protože byly vedeny v podobě imperiálních výbojů. Po první světové válce však byla situace konečně jiná a Masaryk chtěl, aby Československo přispělo k naplnění tohoto cíle a svou tvůrčí a organizační politikou, a to nejen uvnitř státu, ale i za hranicemi. Tato snaha o realizaci vlastního programu kontinuálně pokračovala celých 17 let Masarykova prezidentského úřadu. (Opat 2006, s. 28-29)

5.2.1 Německo a „čeští Němci“ na území Československa

Nejvíce pozornosti Masaryk věnoval soužití Čechů a Slováků se „sudetskými“ Němci, jelikož tvořili nejpočetnější národnostní menšinu v Československu, více jak jednu pětinu obyvatelstva. Česko-slovenští Němci tak měli reálnou politickou váhu, kterou zvětšovala i skutečnost, že šlo o menšinu kulturně i ekonomicky velmi vyspělou a žijící

v oblasti sousedící s oběma německými státy, Německem i Rakouskem. (Opat 1994, s. 138)

Masaryk měl dvě možnosti, jak se vypořádat s německou menšinou na území ČSR. Buď formou státotvorné spoluúčasti na základě národní autonomie či vnitřní federalizace, anebo jej brát jen jako problém v pravém smyslu slova menšinový. Pro Masaryka to byla jednoznačná volba a od samého začátku existence československého státu se s třímilionovou německou menšinou snažil zabezpečit podmínky pro vytvoření státotvorného a aktivistického působení německých politických stran. Tento záměr se však těžko uskutečňoval kvůli odporu většiny Němců k začleňování německých území do československé republiky, a tedy i se spoluúčastí Němců na státní moci. (T.G. Masaryk a střední Evropa 1994, s. 44-45) Masaryk patřil mezi české politiky, kteří byli v otázce připojení území velmi opatrní. Sám varoval před velkými územními zisky, protože si byl vědom, že je výhodné snížit počty menšin co nejvíce. Na druhé straně se sám ztotožňoval s myšlenkou získání většího území po porážce Maďarska. (Tamtéž, s. 46)

Masaryk chtěl vůči Německu vystupovat pevně, ale slušně. Zdůrazňoval, že musí být respektovány právní reality. Nechtěl rozhodně vznášet požadavky na území Německa obydlené slovanským obyvatelstvem Lužických Srbů (jako někteří jiní čeští politikové), očekával ale také, že si Německo nebude činit nároky na historické území českých zemí obydlené Němci. Masaryk nevěřil v pouhé mocenské ovládnutí Němců a byl si vědom, že pokud má k Československu náležet území s velkým počtem příslušníků tohoto národa, je nutné usilovat o německou spokojenost. (Šolle 1993, s. 42-43) Důležitým argumentem (vedle mnoha argumentů českých Němců) je Masarykovo objasnění smyslu historického práva, které není v protikladu se zásadou sebeurčení národů, protože historické hranice českých zemí se víceméně nezměnily od počátků českého státu v raném středověku. Československý stát ve svých hranicích tedy není ničím novým a v jeho pohraničí je obyvatelstvo po staletí národnostně smíšené. (Tamtéž, s. 47-48)

5.2.2 Rakousko

Politika vůči Rakousku nebyla založena na žádné nenávisti. O rozbití monarchie Masaryk usiloval až s příchodem první světové války, protože byl přesvědčen, že ji už nelze reformovat, a také kvůli tomu, že její vláda odstartovala světovou válku útokem na Srbsko. (Opat 2006, s. 21) Kdyby pokračovala prorakouská politika, v očích Masaryka by to neznamenal pouze loajalitu k monarchii, ale i podporu války vedenou Německem,

podporu válečného vítězství Německa i se všemi důsledky, především s německou nadvládou ve střední a jihovýchodní Evropě. (Opat 1993, s. 44)

Po skončení války Masaryk usiloval o to, aby byly vztahy s tímto státem založeny na značném stupni důvěry. Chtěl docílit vzájemného porozumění a spolupráce, což dokazuje i skutečnost, že první návštěva hlavy cizího státu v nově vzniklém Československu byl právě rakouský prezident Michael Hainisch v prosinci roku 1921. Oba prezidenti se nesetkali pouze v rolích nejvyšších představitelů svých států, ale také jako dlouholetí přátelé. (Opat 1994, s. 106) Setkání obou prezidentů v Lánech bylo rakouskými novináři označováno jako „evropská událost“. Hainish po této schůzce promluvil o Masarykovi jako o nejlepším Evropanovi, kterého kdy poznal. Toto přátelství mezi Masarykem a Hainischem mělo velmi pozitivní vliv na výsledky pracovních jednání a odráželo se také v přátelských vztazích obou zemí. Oba státníci se na zásadních otázkách shodovali a věřili, že dokáží překonat předsudky z minulosti. (Opat 1999, s. 49) Čistě politická jednání proběhla mezi Benešem a kancléřem Schoberem. V lánské smlouvě se oba státy zavázaly k provádění mírových smluv a vzájemně si garantovaly svá území. Další články smlouvy pojednávaly o politickém spojení, konkrétně o závazku neutrality v případě napadení ze strany třetího státu. Oba státy se shodly na tom, že nebudou tolerovat žádné „politické nebo vojenské organizace, které by se stavěly proti existenci a bezpečí druhé smluvní strany“. (Konrád 2012, s. 170)

Masaryk se spolu s Benešem angažoval ve prospěch Rakouska, například když nabídli intervenovat v zájmu zlepšení rakouské finanční situace u vedoucích představitelů USA. Dále pak uznání rakouské vlády a vstřícné kroky, které Beneš učinil v Ženevě. Přispěl tím k záchraně Rakouska, jemuž tehdy hrozilo ekonomické zhroutilí. (Opat 1999, 49-50) Schrober si cenil vstřícnosti Beneše, který napomohl uzavření dohody, která sloužila zájmům Rakouska ale i konsolidaci střední Evropy. Rakouské vnímání Československa jako prostředníka mělo také pozitivní ohlasy u západních mocností. Stejně nadšení však nesdíleli někteří rakouští politikové, především velkoněmci a křesťanští sociálové. (Konrád 2012, s. 172)

Velkým přínosem pro přátelský vývoj obou států byl diplomatický zástupce Rakouska v ČSR Ferdinand Marek, který do své funkce nastoupil ihned v roce 1918 a setrval v ní až do anšlusu Rakouska k Německu v roce 1938. Marek byl v Československu velmi dobře přijat, obzvláště Masarykem, který jeho práci hodnotil velmi kladně a prokazoval mu velkou politickou důvěru. O vztazích mezi ČSR a Rakouskem Masaryk

řekl: „Naše státy mají tak mnohonásobné hospodářské a finanční vztahy, styk našich státních občanů je tak živý a intimní, že už z těchto praktických důvodů musíme pěstovat nejpřátelštější vzájemnost. Ale také neblahá situace Evropy a našich států, světovou válkou způsobená, vede nás k téže shodě“. (Opat 1999, 51-52) Přátelství Masaryka s Hainischem a Markem bezesporu determinovalo kladný vývoj vztahů mezi oběma státy, pravdou ale je, že základ vztahů byl mnohem hlubší, založen programově. Masaryk si přál, aby se Rakousko vyvíjelo samostatně vedle Německa, a to nejen politicky, ale i kulturně. Byl připraven Rakousku pomoci v tíživých poválečných situacích poskytováním hotovosti a půjček. Zároveň si byl vědom, že Rakousko nepotřebuje pouze ekonomickou pomoc, ale také politickou, potřebuje novou, perspektivní státní ideu, jejíž podstatu viděl právě v silném společném zájmu Rakouska a ČSR ve střední Evropě a na Balkáně. (Opat 1999, s. 53-54)

5.2.3 Maďarsko

Spojení Čechů a Slováků v jeden samostatný stát vedlo k nevyhnutelným sporům s Maďary. Spor roznítilo navíc připojení území obydleného podkarpatskými Rusíny k Československu. Tento problém vznikl v posledních měsících války, kdy se Masaryk nacházel v USA. Političtí představitelé rusínské emigrace se na Masaryka obrátili s žádostí, aby část obývaná uherskými Rusíny byla připojena jako autonomní část k československému státu. Jelikož připojení rusínského území nebylo v rozporu s Masarykovou koncepcí československého státu, souhlasil. Avšak toto území bylo až do konce první světové války součástí uherského státu. Masaryk však netrval na integritě historických hranic, a to z jednoho prostého důvodu, v Uhrách, kde jako národ vládli Maďaři, byly krutě potlačovány všechny ostatní národy. Z tohoto důvodu chtěl Masaryk rozbit historické útvary Rakouska-Uherska⁹.

Masaryk se spolu s Benešem na mírové konferenci snažili dosáhnout oddělení území obydleného Slováků a Karpatorusíny. Masaryk však zdůrazňoval, že si nepřeje získat území obydlené Maďary a varoval, když se Kramář se slovenskými představiteli zvyšovali požadavky na maďarské území. Dokonce byl toho názoru, že pokud by bylo k Československu připojeno příliš velké území s maďarským obyvatelstvem, sám by pak zahájil jednání s Maďary o vydání tohoto území. (Šolle 1993, s. 51-52) Masaryk odsuzoval

⁹ V případě Němců v ČSR Masaryk trval na integritě historických hranic českého státu, protože v Rakousku byli podle Masaryka Němci, především ti čeští, „byly nástrojem pangermánského ovládnutí řady ostatních malých národů v Rakousku žijících“.

maďarské vykořisťování ostatních národů, Slováků, Rusínů, Rumunů. Neměl však v úmyslu Maďarům oplácet stejnou mincí, chtěl, aby Slovensku byly určeny hranice tak, aby stát mohl prosperovat. Maďarským minoritám, stejně jako ostatním, měla být uznána všechna občanská práva. (Masaryk 2003, s. 31)

5.2.4 **Polsko**

Masaryk od samého začátku usiloval o politické spřátelení s Poláky. Vedl mnoho jednání s polskými politickými představiteli o možné spolupráci obou států, uvažovali dokonce o federaci, ze které nakonec sešlo. Především kvůli tomu, že každý ze států měl před sebou řadu složitých úkolů na domácí půdě. Státy se však zavázaly, že se pokusí dosáhnout dohod v hospodářské a vojenské oblasti, která bude čistě obranná. Vztah byl však velmi zatížen otázkou Těšínského Slezska, kterého se chtělo zmocnit Polsko. Masaryk v této otázce nebyl ochoten ustupovat a tvrdil, že nejdříve je třeba scelit území celého státu a až poté je možno dále diskutovat o opravě hranic. (Masaryk 2003, s. 28-29) Spory o Těšínsko a území při severní hranici Slovenska (Orava, Spiš) pak zatěžovaly vztahy mezi Československem a Polskem po celé meziválečné období.

5.2.5 **Rusko**

V očích Masaryka znamenalo poválečné Rusko velký problém pro střední Evropu. Velmi tvrdě kritizoval bolševiky a jejich násilné metody řešení problémů. Předpokládal však to, že se směřování Ruska změní, protože počítal s vývojem různých sil v tomto státu. Evropským státům tak zbývalo jen věřit, že se zkonsolidované Rusko stane znovu jejich partnerem. Dle Masaryka tímto procesem Rusko nemělo procházet samo, na jeho vývoji by se měly podílet evropské státy i USA. Masaryk si plně uvědomoval, že Rusko nemá šanci se dále vyvíjet bez Evropy, což ale platilo i naopak.

Sám Masaryk podnikl vůči Rusku několik iniciativních kroků. Jedním z nich bylo například vytvoření memoranda v roce 1922 s názvem Pomoc Rusku Evropou a Amerikou. Masaryk v memorandu vytyčil dva hlavní cíle, co nejrychleji pomoci hladovějícím lidem a mezinárodně koordinovanou akcí pomoci Rusku obnovit válkou a revolucí rozvrácené hospodářství a administrativní správu. (Opat 2006, s. 174) Aby bylo možné dosáhnout tohoto cíle, pokládal Masaryk za nevyhnutelné uznat de facto bolševickou vládu, protože jedině tak na ni Spojenci budou moci mít vliv. Vojenská intervence vůči Rusku však nebyla možná, bylo potřeba Rusku pomoci hospodářsky, pomoci mu nastartovat průmysl, opravit železnice a poskytnout mu na tyto úkony půjčky. (Šolle 1993, s. 49-50)

6 Budoucnost Evropy v očích Masaryka

Masarykovým hlavním zájmem bylo vyřešení české otázky a vznik samostatného státu. Masaryk však nechápal českou otázku nacionálně, zajímal se o problémy malých národů napříč celou střední Evropou, kterou definoval jako „pásma menších a malých národů rozprostírající se mezi Západem a Východem, ... mezi Němci a Rusy“. Jako humanista se tedy nezabýval pouze nutností osvobodit Čechy, ale všechny evropské národy. (Opat 2006, 17-18) Proto Masaryk po vzniku Československa chtěl nejen jasně směřovat vnitřní politiku státu, ale také v rámci svých možností působit na politiku mezinárodní. Jedním z projevů působení bylo jeho stanovisko k Washingtonské odzbrojovací konferenci konané od listopadu 1921 do února 1922. V úvodu Masaryk vyjádřil naději v to, že hrůzy a následky války byly pro lidi poučením a věřil, že Washingtonská konference posílí naději na mírový vývoj. Kriticky se však stavěl k izolacionismu v zahraniční politice USA, protože Amerika mohla mít nejlepší návod na řešení evropských problémů, jelikož neměla v Evropě žádné teritoriální aspirace. V souvislosti se Spojenými státy dále vyjádřil lítost nad jejich neúčastí ve Společnosti národů. Zároveň ale tvrdil, že v USA problémům střední Evropy příliš nerozumí, a to proto, že USA tvoří především větší státy, které se nemusí většinou potýkat s národnostními a jazykovými problémy v takové míře jako ve střední Evropě. Podle Masaryka bylo nutné, aby nebyla zdůrazňována mocenská převaha vůči malým státům. V demokratické mezinárodní politice nemůže být rozhodující velikost a moc, ale právo. „Evropa může být a musí být jednou velikou dohodou velkých a malých národů. (Opat 1999, s. 34-35)

Vůči německé politice přetrvávala u Masaryka kritika i po válce. Vítězství Západu pro něho nebylo pouze vojenské, ale i kulturní a ideové. Stavěl se však kriticky k některým negativním stránkám duchovního života západních zemí. Z tohoto důvodu prosazoval, aby všechny státy, jak východní, tak západní, vzájemně kriticky poznávaly kultury všech národů, což by vedlo postupně ke vzájemné spolupráci. (Opat 2006, s. 19) Vzhledem k tomu, že v pásmu střední Evropy bylo dvacet malých národů, upozorňoval Masaryk na nutnost existence mezinárodní autority v Evropě, kterou měly v dané době zprostředkovávat velmoci Dohody, jež se v následujících letech stanou páteří Společnosti národů a budou oporou pro malé národy v případě krize. Jednota mezi vítěznými mocnostmi byla dle Masaryka nejvíce stěžejní, protože „pokud se nebudou schopni dohodnout velcí, nedohodnou se ani malí“. (Tamtéž, s. 20)

Masaryk neviděl v existenci národního státu a nadnárodní organizace Evropy žádný rozpor ani protiklad. Středoevropská vize Masarykova pojetí rekonstrukce Československa v poválečné Evropě navázala na Palackého, který spatřoval v národnosti a mezinárodnosti úzkou souvislost. Podle Masaryka mezi národností a mezinárodností nebyl rozdíl, mezinárodností rozuměl organizaci svéprávných národů. Mezinárodnost, Evropa a lidstvo nestojí nad národy. Lidstvo se vyvíjí dvojím směrem, národním i mezinárodním a čím více jsou národy svobodné, tím více se přibližují ke svému sjednocení. (Kučerová 1998, s. 81) Jeho postoj k státu vystihují tři kategorie. Masaryk tvrdil, že „člověčenstvo je souhrn národů, není ničím mimo národy a nad národy“ a národní stát měl dle něj plnit funkci ochránce samostatnosti národa vůči velkým státům. Dále pak rozlišoval mezi úkoly, které měl plnit stát, a které byly určeny pro národ. K organizaci Evropy se stavěl tak, že pokud národy začínají rozumět potřebě vzájemnosti, musí o ni usilovat nenásilně, mírnými prostředky, federací a organizací samostatných států a národů. Z tohoto stanoviska lze vyvodit, že Masaryk by v organizaci dnešní Evropy prosazoval asociaci národních států, které se dobrovolně na základě mezinárodní smlouvy zřeknou části své suverenity. Ta potom případně společenství, jehož je součástí. Další vývoj, a především jakékoliv další omezování suverenity státu musí podléhat souhlasu. (Voráček 2001, s. 50-51)

Otázka rekonstrukce Evropy na národnostním základě rozdělovala politiky do dvou názorových skupin. Na politiky více konzervativní, kteří sice uznávali národnostní princip, přáli si však spíše neradikální řešení národních problémů. Chtěli zachovat co v nejvyšší míře politický status quo a navrhovali, aby se národnostní otázky řešily národní a jazykovou autonomií. Dle Masaryka by se některé národy spokojily s autonomií, protože nemají žádné národní a politické aspirace. Masaryk se ale řadil více k druhému radikálnímu proudu, protože byl toho názoru, že bez radikálnějšího řešení Evropa nebude moci být doopravdy demokratická a šance na trvalý mír bude malá. Bylo nutné využít probíhající války, která byla revoluční dobou a veškerý vývoj urychlila. Bylo jasné, že i v obnovené Evropě budou státy národně smíšené. Masaryk prosazoval, aby tyto minority byly co nejmenší, protože národnostní spory jsou často otázkou národních minorit. Minority musí být zároveň dobře chráněny. Tuto ochranu Masaryk spatřoval v přijetí mezinárodního minoritního zákona a dále založením zvláštního tribunálu. Současně byl proti vystěhovávání menšin, protože pochyboval, že je lze provést spravedlivě a bez donucení. (Masaryk 2016, s. 182-183)

Masaryk byl jedním z prvních myslitelů, který si už na konci 19. století uvědomoval propojení mezi trhem, sociální politikou, soukromou iniciativou a veřejně-státními regulacemi a byl ho i potom schopen aplikovat v nově vzniklém státu. Uvědomoval si toto sloučení, protože viděl jednostrannost a škodlivý vliv primitivního „liberalismu“, ale i primitivní „socialistický“ centralismus, který charakterizuje byrokratické centrální plánování. Masaryk prosazoval třetí, podle něj optimální cestu, jež spočívá v hlavní roli trhu, protože ten je založen na iniciativě lidí, kteří tvoří nejvíce silnou kreativní sílu společnosti. Další nezbytností byla sociální státní regulace, která bude schopna vyvážit negativní dopady trhu a prosazovat lidské hodnoty. Tato třetí cesta je označována jako „lidský kapitalismus“. (Voráček 2001, s. 72-73)

6.1 Společnost národů

Masaryk podporoval Společnost národů, protože byla prostředkem pro malé státy, které si tak mohly získat spravedlivé zastoupení v mezinárodním prostředí. Aktivně se zajímal se o dění v organizaci, a to hlavně z důvodu svého vztahu k multilaterální diplomacii právě toho typu, který zavedla Společnost národů. Masaryk podporoval diplomacii na multilaterálním principu, protože dřívější systém bilaterálních vztahů vedl k tajným dohodám. To, že Spojené státy projevovaly k organizaci nezájem, Masaryka jakožto jejich obdivovatele mrzelo. Snažil se dokonce Společnost národů v USA obhájit, avšak bez úspěchu. Československo se ale podílelo na fungování Společnosti národů od samého začátku, vyslancem za ČSR byl Štefan Osuský, který později působil ve Francii. Významné bylo, že v roce 1920 v organizaci působil na pozici předsedy Edvard Beneš. V pozdějších letech byl členem její rady (Soubigou 2004, s. 346-349)

6.2 Středoevropská unie

Masaryk během první světové války nepřemýšlel pouze o budoucnosti českého státu, zabýval se intenzivně i budoucností střední Evropy, která se musela po rozpadu Rakouska-Uherska transformovat. Proto během svého pobytu v USA vytvořil spolu s dalšími představiteli středoevropských národů návrh na Středoevropskou demokratickou unii, která měla zajišťovat podmínky pro spolupráci mezi těmito národy. Po první světové válce se mnozí začali zabývat příčinami vzniku války a výsledkem tohoto zkoumání bylo, že především nejednota Evropy způsobila válku. Proto začala vznikat řada koncepcí a plánů, které slibovaly požadované sjednocení. Nejznámější byla koncepce Panevropy, jejímž autorem se stal rakouský hrabě Richard Coudenhove-Kalergi. Když byl Kalergi

dotázán, kdo by podle něj měl stát v čele nově uspořádané Evropy, řekl, že jednoznačně T. G. Masaryk. Za Masaryka se později postavil i G. B. Shaw. (Voráček 2001, s. 27)

Cílem Středoevropské unie bylo proniknout do médií a seznámit Američany s problémy evropských států a poté je získat na svou stranu. Unie sdružovala celkem 11 států. Vznik Demokratické středoevropské unie se datoval 26. října 1918, kdy Masaryk ve Filadelfii podepsal dokument o vzniku a nechal se zvolit jejím stálým předsedou¹⁰. Masarykova idea byla taková, že by bylo přínosné, kdyby malé evropské státy vystupovaly na mírové konferenci jednotně s předem dohodnutým společným plánem. Tato představa byla však nakonec nereálná stejně jako fungování celé organizace. Rozpory mezi nově vzniklými státy nešly utiřit, protože se jejich zájmy a postoje často rozcházely a sblížení středoevropských národů tedy nebylo možné. Nejzásadnější spor, kvůli kterému se nakonec unie rozpadla, byl veden mezi Poláky a Ukrajinci. Problémem také bylo, že postup proti poraženým státům nebyl ze strany vítězných mocností nijak koordinován.

I po neúspěchu středoevropské unie se Masaryk nepřestával zabývat nutností integrace Evropy. V roce 1920 vydal knihu Nová Evropa – stanovisko slovanské, v níž podporuje myšlenku Spojených států evropských, kterou by tvořilo obranné pásmo malých středoevropských národů mezi Ruskem a Německem. Díky účinné spolupráci se západními státy by tak měla organizace zabránit expanzivním touhám Německa. Organizace malých národů měla sdružovat státy od Polska až po Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (pozdější Jugoslávie). Masaryk ale v Nové Evropě nepředstavil žádný globální projekt, který měl vést k vytvoření integrované Evropy, nepředstavoval tak žádnou konkurenci pro pozdější panevropský projekt Coudenhove-Kalergiho. Masaryk se spíše snažil upozornit na germánské a bolševické nebezpečí a také dokazoval oprávněnost vzniku ČSR. (Voráček 2001, s. 55-56) Plán Panevropy ale Masaryk podpořil, měl však opět pochyby o jeho šanci na úspěch. Považoval ho za předčasný. Hlavním důvodem odmítnutí postavit se do čela byla jeho funkce prezidenta Československa, které se chtěl věnovat naplno. Pověřil Beneše, aby podporoval a dohlížel na celý plán, a to jak doma, tak i ve Společnosti národů. Později byl velkým podporovatelem Briandova plánu na vytvoření Evropské unie ve Společnosti národů v Ženevě. (Tamtéž, s. 87)

I v průběhu třicátých let se Masaryk nadále vyjadřoval k různým otázkám vývoje Evropy, a to jednoduše proto, že problémy mezi státy přetrvávaly, dokonce se mnohé

¹⁰ Jejím místopředsedou byl zvolen Ignacy Jan Paderewski, později polský premiér.

stávaly více naléhavé. V popředí zájmu byl problém Panevropy, vztahy mezi Francií a Německem, problém malých evropských států a „balkanizace“ Evropy. V souvislosti s balkanizací Masaryk poznamenal, že malé státy rozhodně nejsou ideální, zároveň však tvrdil, že má každý národ v sobě něco vzácného. Řešení problému existence malých národů spojoval právě s ideou Panevropy. Její realizaci podmiňoval především řešením francouzsko-německého vztahu. Bez porozumění mezi velkými státy jako je Francie, Německo, Anglie, Itálie nebude dosaženo stability. Jako nejdůležitější úkol vnímal sjednocení Německa a Francie, protože pokud tohoto sjednocení dosáhnou, malé státy se pak seskupí kolem těch velkých. (Opat 2003, s. 470)

6.3 Otázka středoevropské federace

Masaryk sám sebe nepovažoval za nacionalistu. Na Evropu se díval jako na celek. Získá-li Evropa jako celek, je ochoten akceptovat ztráty na úrovni nižší/státní. K otázce federace Masaryk vytyčil jednu základní podmínku, a to že skutečná federace předpokládá svobodu federovaných národů. Svobodné národy se musí rozhodnout samy, zda jsou ochotny vstoupit do federace a s kým. Tomu se však doposud na území Evropy příliš nestávalo a velkou roli hrál spíše negativní podnět, a to pocit společné ohroženosti.

Sám Masaryk se stavěl k různým konfедераčním plánům¹¹ v podunajské oblasti odmítavě. Byl ochoten připustit hospodářské a železniční tarifní dohody, které by usnadnily obchod a tranzit, důrazně ale odmítal dunajskou federaci Maďarska a Rakouska, která by znamenala existenci Rakouska-Uherska v nové podobě. Masarykův postoj se začal měnit až v průběhu třicátých let, kdy začal zvažovat možnou rekonstrukci regionu na principech federace mezi Československem, Maďarskem a Rakouskem. Byl toho názoru, že v době nestability by bylo spojení mezi těmito státy jediné vhodné řešení. Největším problémem stojícím v cestě této myšlenky byly revizionistické úmysly Maďarska, které mu nakonec přinesly téměř úplnou mezinárodní izolaci. (T.G. Masaryk a střední Evropa 1994, s. 48-49)

¹¹ Šlo např. o Tardieův plán z roku 1932 či Hodžův plán rozvíjený v letech 1935-1936.

7 Aktuální role ČR, naplnila se Masarykova vize?

7.1 Vnitrostátní uspořádání

Přechod zpátky k demokracii po listopadové revoluci roku 1989 byl v Československu velmi sledovaný proces zásadní politické změny. V čele celého protestního hnutí stál Václav Havel. Jeho pozdější zvolení prezidentem znamenalo pro většinu československé veřejnosti vyvrcholení sametové revoluce a dovršení přechodu k demokracii. Ve skutečnosti to však znamenalo spíše odstartování cesty ke skutečné demokratizaci československé společnosti. Realizace hlavních demokratizačních reforem nemohla proběhnout rychle, byl to proces, který trval nakonec celé dva roky. V první polovině roku 1990 se podařilo vytvořit nová demokratická pravidla, konkrétně volební zákony a zákony o politických stranách, zákony zaručující politické svobody a občanská práva. V červnu 1990 se konaly první svobodné volby, které potvrdily prodemokratický vývoj země. Téhož roku byly také zahájeny přípravy na radikální ekonomické reformy. S odchodem sovětských vojsk a zrušením Varšavské smlouvy byla obnovena mezinárodně politická suverenita Československa. V roce 1991 byla přijata Listina základních práv a svobod, která deklarovala doposud v nejširší podobě katalog lidských práv a občanských svobod, které je stát povinen každému občanovi garantovat. O rok později byla navíc přijata nová, zcela demokratická Ústava České republiky. (Bureš 2012, s. 57-58)

Změna volebního systému byla nejvíce důležitou systémovou změnou, kterou bylo potřeba zavést. Cílem reformy nebylo pouze nahrazení nedemokratického charakteru volebního procesu z doby komunistického režimu, ale také nastavení takových parametrů volebního systému, které by po 44 letech nedemokratického režimu umožnily vybudování pluralitního stranického systému. Celou podstatou návrhu volebního zákona byl návrat k poměrnému volebnímu systému používanému v době první republiky. Československá demokratická tradice první republiky byla považována za ideál, na který chtěl nový demokratický režim navázat. (Bureš 2012, s. 62) Veškeré volební zákony se připravovaly v rámci nehotového stranického systému, narychlo vznikaly zcela nové strany a strany Národní fronty se snažily co nejrychleji modernizovat a odpoutat se od své prokomunisticky orientované minulosti. Problémem byl však především nedostatek občanů a politiků, kteří měli zkušenost s demokratickou politikou první republiky, dále pak politikům chyběly znalosti v oblasti teoretických modelů a koncepcí i teorie volebních

systemů. Také téměř pro všechny generace občanů jako voličů to byly první demokratické volby v jejich životě. (Tamtéž, s. 77)

Přechod k demokracii po roce 1989 by se tedy dal nazvat návratem k demokratickým ideálům první republiky. Z toho lze vyvodit, že i po více jak 40 letech byl politický systém první republiky spoluvytvořený Masarykem jakýmsi vzorem. V Československu, později i České republice, byl zachován parlamentní zastupitelský systém. Tento systém Masaryk nepovažoval za zcela ideální. Zavedení přímé demokracie však zároveň bylo utopistickou představou, a proto Masaryk pokládal parlament za nejvhodnější instituci. Jak jsem již zmiňovala v předchozích kapitolách, dle Masaryka představovala velký problém politická nevzdělanost a neinformovanost lidí jakožto voličů. V některých oblastech byl však ochoten o přímé demokracii diskutovat. K zavedení prvního prvku přímé demokracie v ČR došlo v roce 2012, kdy čeští občané získali právo si zvolit do čela státu prezidenta. Přímá volba prezidenta může rovněž otevřít debaty o potenciálním rozšíření prezidentských pravomocí. Tento krok lze v očích Masaryka hodnotit jak pozitivně, tak negativně. Masaryk byl zastáncem rozšíření prezidentských pravomocí, v otázce přímé volby prezidenta ale jeho postoj neznáme. Masarykův postoj by mohl být k této věci kladný vzhledem k tomu, že díky přímé volbě prezidentův mandát získá větší legitimitu ve srovnání s nepřímou volbou. Problémem však i v současné době zůstává politická nevzdělanost občanů, na kterou Masaryk vždy upozorňoval.

7.2 Česká republika ve střední Evropě, spolupráce se sousedy

Po listopadu 1989 směřovaly zahraniční politiku disidentské osobnosti, nový prezident Václav Havel a ministr zahraničních věcí Jiří Diensbier. Pod jejich vedením a vlivem se Československo hlásilo k obhajobě lidských práv a demokracie, což se současně zrcadlilo i v zahraniční politice. Československá diplomacie v letech 1990-1992 je i dnes hodnocena jako nejúspěšnější perioda československé/české zahraniční politiky. (Kořan 2013, s. 31) Jiří Diensbier, ministr zahraničních věcí, vytyčil pro zahraniční politiku jasný směr – „Návrat do Evropy. Tento návrat musel být vykonán ve všech čtyřech druzích diplomacie. V oblasti bilaterálních vztahů bylo hlavním cílem navázání diplomatických styků s Izraelem a Svatým stolcem a vedle toho také ustanovení fungujících diplomatických vztahů se sousedními státy. V multilaterální oblasti měla ČSR směřovat k postupné evropské integraci, ke vstupu do Rady Evropy a obnovit své účinkování v UNESCO. Dalším klíčovým úkolem bylo nově vybudovat spolupráci mezi ministerstvem

zahraničí a ministerstvem obchodu a posílit obchodní oddělení na ambasádách. Také oblast kulturní diplomacie dostala mnoho nových podnětů. (Dejmek 2012, s. 13)

Regionální vztahy zastřešila tzv. Visegrádská skupina (V4), která vznikla v únoru 1991 na zasedání prezidentů Československa a Polska a premiéra Maďarska. Zpočátku spolupráce spočívala v tom, že země koordinovaly své bezpečnostní politiky a založily tak tradici regionální spolupráce. (Tamtéž, s. 34) I po rozpadu federace byly pro Českou republiku dobré vztahy ve střední Evropě naprostou prioritou. Vůči multilaterální diplomacii se však ČR stavěla poněkud opatrně. Česká reprezentace navíc aspirovala na co nejrychlejší přijetí do EU a NATO, Česko považovala za „tygra“ a premianta transformace. Příliš blízké vztahy se středo a východoevropskými státy tak mohly znamenat potenciální zátěž. (Tamtéž, s. 37-38) V následujících letech bylo několik důvodů vysvětlujících úpadek visegrádské skupiny. V případě české vlády převládal nezájem především ze strany Václava Klause a ve slovensko-maďarských vztazích dominovaly bilaterální problémy. K částečnému odblokování došlo v letech 1997-1998, kdy byla obnovena setkávání na nejvyšší exekutivní úrovni. Avšak až od roku 2008 můžeme mluvit o úplném nastartování visegrádské spolupráce, která probíhá především v několika klíčových oblastech: podpora proaktivní politiky směrem na východ, podpora balkánských zemí v jejich evropských ambicích, obranná spolupráce a energetická politika. (Kořan 2013, s. 40-43)

Nejvíce klíčovým regionálním partnerem je pro ČR Německo. Vztah mezi ČR a Německem je však charakteristický určitou asymetrií, která se projevuje tak, že ze strany české zahraniční politiky hraje Německo velmi klíčovou roli, zatímco pro Německo hraje ČR roli méně důležitou. Československo a později ČR, navíc musela překonat propast, kterou během let prohloubily různé skutečné i jen domnělé křivdy. To se během několika let podařilo, především díky vstřícnosti obou států. Při spolupráci s Německem mají největší význam ekonomické vazby, kdy je především exportní česká ekonomika do velké míry závislá na obchodních vazbách s Německem. (Kořan 2013, s. 34-35) Nyní mezi ČR a Německem probíhá konstruktivní praktická spolupráce na mnoha úrovních, která se stále prohlubuje. Tento vývoj pozitivně ovlivňuje i českoněmecký strategický dialog. Velmi kladně lze hodnotit také prodloužení financování Česko-německého fondu budoucnosti a Česko-německého diskuzního fóra, pomocí kterých bude moci pokračovat spolupráce občanských společností. Posilujícím prvkem vzájemných vztahů je také fakt, že prakticky vymizela všechna zatěžující témata z minulosti a aktuálně se o nich hovoří pouze v souvislosti se vstřícnými gesty obou stran. V česko-německých vztazích je však

problémem to, že státy nesdílí vizi ohledně české evropské politiky. (Dostál 2017, s. 26-27)

Dalším státem, se kterým má Česká republika klíčové bilaterální vztahy, je Polsko. K oboustranné blízkosti přispívá především fakt, že v česko-polských vztazích neexistují, na rozdíl do období první republiky, žádné výrazné překážky či spory. Mezi státy probíhala vždy velmi přirozená spolupráce na vysoké úrovni a politická a ideologická orientace obou států byla v klíčových věcech podobná. (Kořan 2013, s. 46-47) Nyní vývoji vzájemných vztahů nadále pomáhá intenzivní komunikace, hlavními tématy jsou v posledních letech především rozvoj infrastruktury a ochrana životního prostředí. Dochází však k odcizení v otázkách budoucího fungování EU. (Dostál 2017, s. 27-28)

Vzájemné vztahy se Slovenskem byly i po rozpadu Československa velmi blízké. Pouze v období Mečiarovy vlády v letech 1993-1998 nebyly vztahy příliš intenzivní, a to z důvodu, že se autoritativně řízené Slovensko dostalo do částečné politické izolace, což mimo jiné zpomalilo integraci země do Evropské unie a NATO. V roce 1998 však došlo k změně režimu a Slovensko se začalo orientovat spíše na Západ i spolupráce s Českou republikou byla hodnocena velmi kladně. Nyní je vztah ke Slovensku označován jako „nadstandardní“. (Kořan 2013, s. 39)

Rakousko je naším osmým nejvýznamnějším obchodním partnerem a současně je českým sedmým nejdůležitějším exportním trhem. Rakousko navíc dlouhodobě patří mezi tři největší investory v ČR. (MZV, Velvyslanectví České republiky ve Vídni) Pokud však opustíme oblast hospodářských vztahů, lze říci, že se oba národy řadí k nejméně oblíbeným sousedům a vzájemná náklonnost je na velmi nízké úrovni. Za nejvíce palčivý problém je považována jaderná energie. Debaty o jaderné politice přerostly ve velmi emotivní a nacionálně motivovaný spor. Další velmi problematickou otázkou jsou Benešovy dekrety. Tyto dvě oblasti i nadále určitým způsobem zatěžují současné vztahy. (Bruna 2012, s. 2)

Masaryk považoval přátelské vztahy se sousedními státy jako klíčové. V době první republiky převládala kvůli neúspěchu Středoevropské unie spolupráce na bilaterální bázi, sám Masaryk se však multilaterální diplomacii nikdy nebránil, naopak, byl jejím velkým příznivcem. Lze proto předpokládat, že by myšlenku Visegrádské skupiny podpořil. Visegrádská skupina však v posledních letech nepředstavuje pouze platformu pro spolupráci. V4 se stala nástrojem, kterým se státy snaží vymezit vůči Evropské unii. Kvůli svému postoji k řešení uprchlické krize a reformě Společného evropského azylového

systemu se v Evropě V4 stala symbolem nesolidního přístupu. (Dostál 2017, s. 22) Bilaterální vztahy se sousedy však lze celkově hodnotit jako velmi uspokojivé. Velmi pozitivní vývoj lze vidět především v česko-německých vztazích. Totéž platí také o vztazích s Polskem, kde nejsou v porovnání s meziválečným obdobím přítomny žádné závažné problémy a překážky. Naopak ale česko-rakouské vztahy v porovnání se vztahy za dob první republiky výrazně ochladly. I přesto si však myslím, že i v této oblasti můžeme považovat Masarykovu vizi jako naplněnou.

7.3 Role České republiky v rámci Evropské unie

Česká republika vstoupila do Evropské unie již před 14 lety, tedy roku 2004. Přistoupila spolu s dalšími devíti státy a stala se tak součástí dosud největší rozšiřovací vlny. Česká republika vnímala vstup do EU jako příslib budoucí prosperity státu a formální vymanění se z ruské sféry vlivu. Podobně situaci vnímala v době přistoupení i česká veřejnost, což se potvrdilo i v referendu o přistoupení České republiky k Evropské unii, ve kterém hlasovalo pro vstup 77 % voličů. S postupem času se však stále zvyšoval podíl občanů, kteří byli se členstvím ČR v EU nespokojeni. Konkrétně roce 2015 by 62 % pro vstup do EU již nehlasovalo. (Stem 2015) S prohlubující se evropskou krizí procento nadále stoupá. Nelibost vůči EU nepanuje pouze mezi širokou veřejností, ale projevuje se také v české vládě.

V případě České republiky je hlavním problémem dlouhodobá absence konzistentní zahraniční politiky a také malé ambice hrát v multilaterálních organizacích aktivní roli. Ve skutečnosti ČR nikdy neměla jasnou představu o tom, jakou chce hrát úlohu v rámci EU. Česká reprezentace si dala v 90. letech jasný cíl, získat unijní členství a více se přimknout k Západu. Nebylo však určeno, jaká bude po vstupu profilace a role ČR. Tuto skutečnost lze vysvětlit tím, že nejvíce dominantním motivem v případě ČR byla snaha docílit pomocí politické integrace se Západem uznání západního charakteru země. Dalšími aspekty byly samozřejmě bezpečnostní a ekonomické důvody, které však byly až druhořadé. O české snaze potvrdit svou západní identitu svědčí i heslo „návrat do Evropy“, které sdílela i řada ostatních států středo-východní Evropy, avšak právě Češi nejintenzivněji cítili, že jsou součástí Západu. Když se později dostavily některé problémy a kritika v rámci přístupových jednáních, způsobily u české strany frustraci, která se odrazila do liberálního euroskeptismu, který převládal v politické pravici a mohl být také jedním

z důvodů, proč se ČR nikdy nezamyslela nad pozitivní náplní svého členství v EU. (Jireš 2016)

V této otázce je velmi obtížné hodnotit, zda se Masarykova vize naplnila, či nikoliv. Z formálního hlediska ji můžeme považovat za naplněnou, jelikož se Česká republika stala členem Evropské unie. Z výše uvedených informací však vyplývá, že ČR v rámci EU není v roli aktivního člena. I přes skutečnost, že vláda Českou republiku prezentuje jako proevropský stát, lze vidět obzvláště v posledních letech narůstající skepsi vůči EU.

7.4 Na Západ či Východ?

Masaryk si byl vědom toho, jak Spojené státy ovlivňují Evropu a naopak. Masaryk pokládal Američany za Evropany – vystěhovalce, kteří mají postavené dějiny do jiných přírodních poměrů, ve kterých ale pokračují ve svých evropských tradicích. Masaryk řekl, že „spolu s generacemi potomků vtiskly svým pionýrstvím Americe její ráz. Amerika se tak evropeizovala a Evropa amerikanizovala.“ Toto vzájemné působení v oblasti hospodářské, a především kulturní, po válce ještě zesílilo. I později Masaryk vždy zdůrazňoval důležitost vzájemnosti ve vztazích těchto dvou kontinentů. Masaryk považoval Spojené státy za vzor demokracie a svobody a mnohé na nich obdivoval. Upozorňoval však také na jisté rozdíly. Spojené státy tvoří především větší státy, které se nemusí většinou potýkat s národnostními a jazykovými problémy v takové míře jako ve střední Evropě. Dalším zásadním rozdílem bylo to, že Amerika je zemí jednoho jazyka, angličtiny, a také zároveň zemí jednoho politického národa. Na rozdíl od toho je Evropa složena z mnoha národů a jazyků, je proto mnohem obtížnější dosáhnout jednoty než je formování USA, kde jsou podmínky podstatně jiné. (Opat 2003, s. 472)

Spojené státy byly u zrodu samostatného Československého státu a Masaryk tuto skutečnost oznámil v již zmíněné Washingtonské deklaraci z 18. října 1918. Deklarace byla inspirována zakládajícími ideály a dokumenty Spojených států. I v době druhé světové války stálo Československo a USA na stejné straně. Velkým milníkem v česko-amerických vztazích byla listopadová sametová revoluce v roce 1989, kdy oba státy mohly znovunavázat pevné partnerství. Opět svobodné Československo v čele s novým prezidentem Václavem Havlem tak odstartovalo novou éru přátelských vztahů mezi USA a ČSR. Za určitý vrchol v přátelských vztazích mezi státy lze označit rok 1999, kdy se Česká republika stala členem Severoatlantické aliance, v níž mají nejvýznamnější pozici Spojené státy. NATO představuje základního garanta bezpečnosti pro Českou republiku.

Současně i ČR byla v následujících letech schopná dostát svým spojeneckým závazkům. V roce 2008 navíc došlo k odstranění poslední překážky a Česká republika se stala zemí s bezvízovým stykem. Bilaterální vztah mezi ČR a USA stojí na třech základních pilířích: na spolupráci v oblasti bezpečnosti a obrany, ekonomické spolupráci a sdílených hodnotách. (MZV, Velvyslanectví České republiky ve Washingtonu)

Masaryk USA vždy považoval za jednoho z nejdůležitějších partnerů nejen pro Československo, ale i pro celou Evropu. Vnímal USA jako stát, který dokáže napomoci vyřešení problémů v Evropě, jelikož je neutrálním aktérem, jenž neusiluje o žádná evropská území. I z tohoto důvodu se pak stavěl k americkému izolacionismu po první světové válce velmi negativně, protože byl toho názoru, že bez spoluúčasti USA nebude udržení rovnováhy a míru trvale možné. Lze proto předpokládat, že by Masaryk velmi ocenil spolupráci evropských států s USA v rámci NATO a stejně tak i spolupráci ekonomickou. Spolupráci založenou na sdílených hodnotách odstartoval právě Masaryk, a to, že jsou i nyní americko-české vztahy založeny na sdílených hodnotách vypovídá o tom, že se v tomto směru Masarykova vize naplnila.

Oproti tomu vztah s Ruskem lze označit jak v době první republiky, tak i v současnosti za značně komplikovaný a nejasně definovaný. Masaryk byl jedním z mála lidí, který Rusku a jeho politickému režimu rozuměl, a to mimo jiné kvůli svému téměř ročnímu pobytu na ruském území. Masaryk byl tvrdým odpůrcem bolševického Ruska, neodmítal však kvůli politickému systému veškerou spolupráci, jelikož si byl vědom úzkého propojení mezi Evropou a Ruskem, coby euroasijskou mocností. Masaryk vůči Rusku inicioval mnohé vstřícné kroky, budoucí vývoj vztahů byl však podmíněn demokratickým vývojem země.

Domnívám se, že Masaryk považoval jak USA, tak i Rusko za aktéry, kteří mají neopominutelný vliv na vývoj evropských i celosvětových událostí. Netajil se sice svým přáním orientovat Československo více na Západ, vztahy s Ruskem pokládal za neméně důležité. V dnešní době je Rusko obchodním i ekonomickým partnerem jak Evropské unie, tak České republiky. Avšak co se týče ostatních oblastí, jako je například bezpečnostní nebo oblast kulturní, která je úzce spojena právě se sdílenými hodnotami, nelze hovořit o souhře. Vztah mezi Ruskem a Českou republikou je velmi zatížen minulostí a ani v současnosti není jasně definovaný a nelze v něm vidět jasnou kontinuitu. Tato skutečnost je velmi ovlivněna nestabilitou a nedemokratickým vývojem samotného Ruska. Jak se k tomuto státu staví ČR a celkové sympatie či antipatie závisí především na vrcholných

politických představitelích ČR, kteří určují směr české zahraniční politiky. Jak jsem již zmiňovala, Masaryk považoval Rusko za významného hráče na poli mezinárodních vztahů, snažil se však Československo více přimknout k Západu a vůči Rusku byl velmi obezřetný. V tomto masarykovském odkazu poté pokračoval i Václav Havel. S nástupem prezidenta Klause se přístup k Rusku začal měnit. V poslední době je vidět jasná orientace na Východ, a proto lze říci, že v tomto ohledu od Masarykovy vize stále vzdalujeme.

8 Závěr

T. G. Masaryk byl osobností, která již od roku 1914 aktivně podnikala kroky vedoucí k založení Československého státu. V době první světové války působil Masaryk v zahraničí, kde usiloval o získání spojenců a jejich podpory. Snahy Masaryka i mnoha dalších vyvrcholily vznikem Československa 28. října 1918 a následným Masarykovým zvolením do funkce prvního československého prezidenta. Touto událostí oficiálně začala jeho úloha ve vytváření skutečné podoby a role státu. Cílem této bakalářské práce bylo provést rozbor Masarykových teorií s ohledem na skutečný vývoj československé a evropské politiky. Hlavní část práce je rozdělena do dvou podkapitol. V první z nich je popsána představa Masaryka o vnitrostátním uspořádání Československa a v druhé role, kterou mělo hrát v rámci Evropy. V práci byly nastíněny jak bilaterální vztahy ČSR s jejími sousedními státy, tak její postavení v multilaterálních organizacích. Z tohoto členění jsem poté vycházela i u závěrečné kapitoly, kde jsem analyzovala Masarykovu vizi s ohledem na skutečný vývoj státu. Výzkumná část práce je zasazena do časového období od roku 1989, kdy byla obnovena mezinárodně politická suverenita Československa, až do současnosti.

Jako první jsem se zaměřila na porovnání toho, jak se naplnila Masarykova vize v otázce vnitrostátního uspořádání státu. Po roce 1989 probíhaly v Československu a později i v České republice zásadní politické změny. Odstartovala cesta ke skutečné demokratizaci společnosti, probíhala realizace mnoha demokratizačních reforem a vznikala nová demokratická pravidla zaručující politické svobody a občanská práva. Celou podstatou probíhajících reforem byl návrat k demokratickým ideálům první republiky. Politický systém první republiky byl považován za vzor, na který se poté doopravdy podařilo státu navázat. Vzhledem k této skutečnosti lze považovat Masarykovu vizi v této oblasti za naplněnou.

Československo se tedy po roce 1989 pod vedením a vlivem disidentských osobností stalo obhájcem lidských práv a demokracie, což bylo zřetelné i v zahraniční politice státu. Jedním z hlavních cílů bylo ustanovení fungujících diplomatických vztahů s ostatními státy. Nejdůležitějšími partnery byli přirozeně sousedé. Za nejvíce klíčového partnera ČR lze označit Německo. Vztah mezi Německem a ČR prošel od doby první republiky dlouhým vývojem. I přes mnohé problémy a způsobené křivdy státy navázaly úzkou spoluprací, která se i nadále prohlubuje. Ve srovnání s meziválečnou dobou lze tedy

vidět jasný posun ve vzájemných vztazích. Podobným případem je rovněž Polsko. Česko-polské vztahy byly v době první republiky velmi zatíženy územními spory, které státům bránily v navázání bezproblémového spojení. Nyní však mezi oběma zeměmi panují velmi přátelské vztahy, právě díky absenci výrazných překážek a sporů. Jediným státem, se kterým došlo k určitému ochlazení vzájemných vztahů, je Rakousko. Česko-rakouské vztahy byly v době první republiky na velmi vysoké úrovni. Přátelství mezi Masarykem a rakouským prezidentem se odráželo v přátelských vztazích zemí. Státy současně spolupracovaly v hospodářské oblasti. To platí i v současné době, Rakousko je významným obchodním partnerem ČR. Mezi zeměmi sice v porovnání s meziválečným obdobím existují jisté problémy, vztahy však lze i nadále označit za přátelské. V oblasti vzájemných vztahů se státy střední Evropy došlo k určitým změnám, celkově lze hodnotit sousedské vztahy ČR jako velmi přátelské, tudíž v této oblasti došlo k naplnění vize.

Vedle bilaterálních vztahů byla velmi důležitá role České republiky v rámci celé Evropy a Evropské unie. ČR začala již od začátku 90. let usilovat o členství v EU, od kterého si slibovala budoucí prosperitu. V roce 2004 se ČR stala členem EU. Z tohoto formálního hlediska lze tedy Masarykovu vizi vnímat jako naplněnou. ČR však v EU není v roli aktivního člena, obzvlášť v posledních letech se jak v českých politických kruzích, tak i mezi širokou veřejností projevuje silná skepse vůči EU. Z tohoto důvodu se domnívám, že k naplnění Masarykovy vize nedošlo.

Jako poslední jsem se zabývala celkovým směřováním české zahraniční politiky a vztahy ČR s dvěma významnými světovými hráči, USA a Ruskem. V otázce USA jsem došla k závěru, že vzhledem k intenzivním česko-americkým vztahům, které se vedle ekonomické a bezpečnostní spolupráce opírají také o sdílené hodnoty, došlo k navázání na Masarykův odkaz. Naopak vztahy s Ruskem jsou i nadále velmi komplikované. Masaryk vnímal Rusko jako důležitého partnera, ale také jako určitou hrozbu a byl tedy vůči němu obezřetný. V současnosti jsou vztahy z Ruskem jasně nedefinované a nelze v nich vidět kontinuitu. To z velké části zapříčinila nestabilita nedemokratický vývoj samotného Ruska. I přes tuto skutečnost je v poslední době vidět jasná orientace ČR na Východ a tím pádem také vzdalování se od Masarykovy vize.

Účel této bakalářské práce spočíval v představení Masarykových teorií o budoucnosti Československa a následujícím rozboru těchto teorií s ohledem na skutečný vývoj státu. Za její přínos lze tedy považovat provedenou deskripci Masarykových představ a následnou analýzu současného stavu. I přes skutečnost, že problematika vzniku

samostatného Československa i osobnost T. G. Masaryka patří k těm probádanějším oblastem, samotné pojetí bakalářské práce však dle mého soudu představuje zajímavý úhel pohledu. Téma shledávám velmi zajímavým a klíčovým nejen pro československou historii, ale i pro současnost.

9 Seznam použité literatury

Primární zdroje

MASARYK, Tomáš Garrigue a Jan REICHMANN. 1919. *Budoucí Čechy*. Smíchov: Otto Girgal.

MASARYK, Tomáš Garrigue. 2016. *Nová Evropa: stanovisko slovanské*. Vydání páté. Praha: Ústav T. G. Masaryka. ISBN 978-80-86142-55-5.

MASARYK, Tomáš Garrigue. 1937. *Problém malého národa: (1905)*. Praha: Čin. Knihovna zásadních a živých otázek Program.

MASARYK, Tomáš Garrigue. 1923. *Slované po válce*. V Praze: Stanislav Minařík.

MASARYK, Tomáš Garrigue. 1925. *Světová revoluce za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Orbis.

MASARYK, Tomáš Garrigue. 1994. *T. G. Masaryk a střední Evropa: Materiály konference, kterou uspořádal Ústav střední, jihovýchodní a východní Evropy Filoz. fak. Masarykovy univerzity ve dnech 5.-6.června 1991 v Brně*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-0972-1.

MASARYK, Tomáš Garrigue, Vojtěch FEJLEK a Richard VAŠEK. 2003. *Cesta demokracie. I, Projevy – články – rozhovory 1918-1920*. 5., nově připravené vyd. Praha: Masarykův ústav AV ČR. ISBN 80-86495-14-0.

ŠOLLE, Zdeněk. 1993. *Vzájemná neoficiální korespondence T. G. Masaryka s Eduardem Benešem z doby pařížských mírových jednání: říjen 1918–prosinec 1919*. Část 1, Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby pařížských mírových jednání [30896/1]: Masaryk a Beneš ve svých dopise. Praha: Archiv Akademie věd ČR.

Sekundární zdroje

BLÍŽKOVSKÝ, Bohumír. 2014. *Živé hodnoty Masarykova Československa pro 21. století: polistopadové bilance a výhledy*. 5., shrnující, aktuální, dopl. a upr. vyd. Brno: Statutární město Brno. ISBN 978-80-210-6984-8.

BRABEC, Jiří, LAKOSILOVÁ, Jarmila a Milena HURTOVÁ, ed. 2002. *Cesta a odkaz T. G. Masaryka: fakta, úvahy, souvislosti*. Praha: Lidové noviny. Knižnice Klubu Vltava, sv. 1. ISBN 80-7106-620-6.

BUREŠ, Jan. 2012. *Česká demokracie po roce 1989: institucionální základy českého politického systému*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4283-0.

DEJMEK, Jindřich. 2012. *Diplomacie Československa*. Díl I., Nástin dejin ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918-1992). Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2210-3.

DOSTÁL, Vít a Tereza JERMANOVÁ. 2017. *Agenda pro českou zahraniční politiku 2017*. Prada: AMO. ISBN 978-80-87092-48-4

DÜRICH, Jiří. 2009. *Vítěz, který prohrál: poslanec Josef Dürich*. Česko: J. Dürich. ISBN 978-80-254-6088-7.

FIDLER, Jiří. 2003. *Zborov 1917: malý encyklopedický slovník*. Brno: Jota – Military. ISBN 80-7217-209-3.

GALANDAUER, Jan a kol. 1992. *O samostatný československý stát 1914-1918*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. ISBN 800426140X.

GERWARTH, Robert. 2014. *Empires at War: 1911-1923 Greater war*. New York: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-870251-1.

HAIN, Radan. 2006. *Teorie státu a státní právo v myšlení T. G. Masaryka*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-1045-0.

HROCH, Miroslav, et al. 1985 *Úvod do studia dějepisu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

KOHNOVÁ, Jana a Mária BEZCHLEBOVÁ, ed. 2001. *T. G. Masaryk a československá státnost: XIII. Letní škola historie: sborník textů a přednášek*. Praha: Porta linguarum. Texty pro další vzdělávání učitelů. ISBN 80-901833-8-7.

KONRÁD, Ota. 2012. *Nevyvážené vztahy: Československo a Rakousko 1918-1933*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR. ISBN 978-80-86495-89-7.

KOŘAN, Michal. 2013. *Česká zahraniční politika*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-6549-9

KUBŮ, Eduard a Jiří ŠOUŠA. 2015. *T. G. Masaryk a jeho c.k. protivníci: československá zahraniční akce ženevského období v zápase s rakousko-uherskou diplomacií, zpravodajskými službami a propagandou (1915-1916)*. V Praze: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum. ISBN 978-80-246-3082-3.

KUČEROVÁ, Stanislava. 1998. *Českoslovenství – středoevropanství – evropanství*. Brno: Konvoj. ISBN 80-85615-26-6.

MARTEL, Gordon. 2017. *The origins of the First World War*. New York: Routledge. ISBN: 978-1-138-92864-0.

MASARYK, Tomáš Garrigue, VORÁČEK, Emil, ed. 2001. *T. G. Masaryk, idea demokracie a současné evropanství: sborník mezinárodní vědecké konference konané v Praze 2.-4. března 2000 pod záštitou prezidenta České republiky Václava Havla: Míčovna Pražského hradu – Senát Parlamentu České republiky: součást projektu "Praha 2000 - Evropské město kultury"*. Praha: Filosofia. ISBN 80-7007-143-5.

OPAT, Jaroslav a Josef TICHÝ. 1993. *Masarykova idea československé státnosti ve světle kritiky dějin*. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 24. a 25. září 1992 v Hodoníně. Praha: Ústav T. G. Masaryka. ISBN 80-901478-1-X.

OPAT, Jaroslav. 1997. *Evropan a světoobčan T. G. Masaryk*. Praha: Eva-Milan Nevole. Velcí Češi – velcí Evropané. ISBN 80-901281-7-3.

OPAT, Jaroslav. 1994. *Masarykiana a jiné studie (1980-1994)*. Praha: Ústav T. G. Masaryka. ISBN 80-901478-5-2.

OPAT, Jaroslav. 2006. *Masarykiana a jiné studie II*. Praha: Ústav T. G. Masaryka. ISBN 80-86142-21-3.

OPAT, Jaroslav. 2003. *Průvodce životem a dílem T. G. Masaryka: česká otázka včera a dnes*. Praha: Ústav T. G. Masaryka. ISBN 8086142132.

PICHLÍK, Karel. 1991. *Bez legend: zahraniční odboj 1914-1918: zápas o československý program*. Praha: Panorama. ISBN 80-7038-217-1.

PICHLÍK, Karel, Jitka ZABLOUDILOVÁ a Bohumír KLÍPA. 1996. *Českoslovenští legionáři (1914-1920)*. Praha: Mladá fronta. ISBN 80-204-0580-1.

PROKŠ, Petr. 1998. *Politikové a vznik republiky 1914-1918*. Praha: Prospektrum. ISBN 80-7175-078-6.

PROKŠ, Petr. 2006. *Vítězové & poražení*. Praha: Naše vojsko. ISBN 978-80-206-1610-4.

SOUBIGOU, Alain. *Tomáš Garrigue Masaryk*. 2004. Praha: Paseka.

STEHLÍK, Michal. 2009. *Češi a Slováci 1882-1914: nezřetelnost společné cesty*. Praha: Togga. ISBN 978-80-87258-16-3

URBAN, Otto. 1982. *Česká společnost 1848-1918*. Praha: Svoboda. Členská knihnice.

ŠEDIVÝ, Ivan. 2014. *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*. 2., dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 978-80-7422-302-0.

Internetové zdroje

Bruna, Petr. 2012. „Nevraživé sousedství? Problémy současných česko-rakouských vztahů a jejich příčiny“. *Asociace pro mezinárodní otázky*. Accessed April 22, 2018 <https://www.amo.cz/wp-content/uploads/2015/11/rp-2012-04.pdf>

Jireš, Jan. 2016. „Česká republika a perspektivy EU jako globálního hráče“. *Centrum pro studium demokracie a kultury*. Accessed April 22, 2018 <https://www.cdk.cz/ceska-republika-perspektivy-eu-jako-globalniho-hrace>

Stem.cz. „Spokojenost lidí s členstvím v EU“. Accessed April 22, 2018. <https://www.stem.cz/spokojenost-lidi-s-clenstvim-v-eu/>

Velvyslanectví České republiky ve Vídni, „Česko-rakouské hospodářské vztahy“. Accessed April 22, 2018. https://www.mzv.cz/vienna/cz/obchod_a_ekonomika/obecne_obchodni_informace/cesko_rakouske_hospodarske_vztahy/index.html

Velvyslanectví České republiky ve Washingtonu, „Politické vztahy“. Accessed April 22, 2018. https://www.mzv.cz/washington/cz/politicke_vztahy/index.html